

KARELIA-AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma

Minna Ruti

YHTEINEN LEIKKIPUSSI – Lasten osallisuuden edistäminen alle kolmevuotiaiden päiväkotiryhmässä

Opinnäytetyö
Huhtikuu 2019

**Opinnäytetyö
Huhtikuu 2019
Sosiaalialan koulutusohjelma**

Tikkarinne 9
80200 JOENSUU
013 260 600

Tekijä
Minna Ruti

Nimike
Yhteinen leikkipussi – Lasten osallisuuden edistäminen alle kolmevuotiaiden päiväkotiryhmässä

Toimeksiantaja
Yksityinen joensuulainen päiväkot

Tiivistelmä

Toiminnallisen opinnäytetyöni aiheena oli osallisuuden edistäminen alle kolmevuotiaiden päiväkotiryhmässä. Työn tarkoituksena oli mahdollistaa erään joensuulaisen päiväkodin alle kolmevuotiaiden ryhmän lapsille osallisuuteen kuuluvia aitoja vaikuttamisen ja kuulluksi tuleminen kokemuksia ja luoda tarkoitukseen vastaava työväline. Tavoitteena oli vahvistaa pienten lasten oikeutta osallisuuteen ja toteuttaa työn toiminnallinen osuus ryhmän lapset työn suunnitteluun sekä toteutukseen osallistaen. Pyrkimys oli, että toiminnallinen prosessi toimisi mallina sille, miten pienten lasten osallisuutta voidaan edistää ja kuinka lasten osallisuus voidaan tuoda käytäntöön.

Osallistin ryhmän lapset työn toiminnallisen toteutuksen suunnitteluun kunkin lapsen yksilöllisesti kohdaten, jotta saisin tilaisuuden kuulla jokaista lasta aidosti ja antaa kullekin lapselle mahdollisuuksia vaikuttaa yhdessä toteutettavaan prosessiin. Suunnittelin toteutettavaa toimintaa lasten ajatuksia mukaillen ja järjestin pienryhmissä toteutettavia toimintatuokioita, joiden myötä luotiin lasten inspiroima tuotos, yhteinen leikkipussi. Toimintatuokioita oli yhteensä kolme ja niihin sisältyi leikkiä, luovuutta ja osallisuutta. Tuokioiden aikana luotiin 12 leikkikorttia, jotka mahdollistivat lapsille osallisuuden kokemuksia niin kortteja luodessa kuin niitä myös ryhmän arjessa käytettäessä.

Toiminnallisessa prosessissa syntynyt leikkipussi täytti toteutuksensa ja hyödynnettävyytensä myötä tarkoituksensa ryhmän lasten osallisuuden edistämisessä ja ryhmän aikuisten uutena työvälineenä. Näin ollen työni vastasi myös sille asettuihin tavoitteisiin ja kehitti minua työn toteuttajana monin tavoin. Työ arvioitiin ryhmän kasvattajien toimesta onnistuneeksi ja jatkoajatuksena prosessi voitaisiin toteuttaa muissakin päiväkodin ryhmissä.

Kieli
suomi

Sivuja 53
Liitteitä 5
Liitesivumäärä 6

Avainsanat
varhaiskasvatus, osallisuus, alle kolmevuotiaat, leikki, luovuus

THESIS
April 2019
Degree Programme in Social Services

Tikkarinne 9
FI 80200 JOENSUU
FINLAND
+350 13 260 600

Author
Minna Ruti

Title
A Shared Bag for Playing – Promoting the Participation of Children in a Group of Under the Age of Three

Principal
A Private Day Care Center in Joensuu

Abstract

The topic of this functional thesis was the promotion of participation of children in a group of under the age of three. The purpose of this thesis was to make possible that the children under the age of three could have better possibilities for making real impact and to be heard in their own day care group. To make this happen, the purpose was to make a tool that helps to influence to the possibilities of participation of the children. The aim of this thesis was to strengthen the right to participation of young children and participate children in the process of this thesis. So the aim was that the process could give a pattern for early childhood educators about how to participate young children in the planning and implementation of mutual activities.

The implementation of the functional process started by facing children as individuals so that I had a possibility to hear each one of them truly and to give each child a possibility to have impact in the process that we were making together. After hearing each child I planned three activity sessions by transforming the children's thoughts into creativity games. Sessions were arranged for small groups and they included playing games that children had inspired and making a game card for each game. A shared bag for playing was formed in these sessions and it got 12 different game cards in it. Making the bag allowed each child to have experiences of participation.

As a product of this thesis, the bag for playing fulfilled its purpose of promoting the participation of young children and serving educators as a new tool. The process also fulfilled its aim and developed me in many ways as the author of this thesis. The thesis was appreciated by the early childhood educators of the day care group and the follow-up idea was that same process could be implemented also in other day care groups of the day care center.

Language
Finnish

Pages 53
Appendices 5
Pages of Appendices 6

Keywords
early childhood education, participation, children under the age of three, playing, creativity

Sisältö

1 Johdanto	5
2 Lapsi varhaiskasvatuksessa	7
2.1 Varhaiskasvatuksen lähtökohdat	7
2.2 Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa	8
3 Lapsen osallisuuden edistäminen	11
3.1 Pienen lapsen osallisuuden tukeminen	11
3.2 Pienryhmätoiminta osallisuuden edistämässä	12
3.3 Leikki osallisuuden edistämisen mahdollistajana	13
3.4 Osallisuuden tasomallit.....	15
4 Aiemmin aiheesta tehdyt opinnäytetyöt.....	17
5 Opinnäytetyön lähtökohdat	19
5.1 Opinnäytetyön tarkoitus, tavoite ja tuotos	19
5.2 Toiminnallinen opinnäytetyö ja prosessia ohjaava malli.....	20
6 Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat.....	22
6.1 Lasten osallistaminen luovin menetelmin.....	22
6.2 Havainnointi ja dokumentointi tiedontuotannon menetelminä.....	24
6.3 Prosessiarvioinnin menetelmät.....	25
7 Toiminnallisen osuuden toteutus	27
7.1 Työstövaiheen käynnistäminen.....	27
7.2 Lasten yksillöllinen kohtaaminen.....	28
7.3 Pienryhmätuokioiden valmistelu.....	30
7.4 Pienryhmien toimintatuokioiden toteutus.....	31
8 Lasten osallisuutta edistävä leikkipussi	34
9 Toiminnan arviointi ja asianomaisten palaute.....	36
9.1 Lasten näkemys toiminnasta	36
9.2 Ryhmän kasvattajien palaute	37
10 Pohdinta.....	39
10.1 Opinnäytetyöprosessin toteuma	39
10.2 Työn luotettavuus ja eettisyys.....	41
10.3 Oppimiskokemukset ja ammatillinen kasvuni	43
10.4 Opinnäytetyön hyödynnettävyys ja jatkoajatukset.....	44
Lähteet.....	46

Liitteet

- Liite 1 Havainnointilomake 1
- Liite 2 Havainnointilomake 2
- Liite 3 Havainnointilomake 3
- Liite 4 Lupakysely vanhemmille
- Liite 5 Kuvat tuotoksesta

1 Johdanto

Lapsen osallisuus on muodostunut yhdeksi keskeisistä varhaiskasvatuksen kehittämisen kohteista 2000-luvulla. Vallitseva käsitys lapsesta osaavana ja aktiivisesti oppivana toimijana tarjoaa mahdollisuuksia kehittää varhaiskasvatusta, jossa lapsella on oikeus ja mahdollisuus kasvunsa myötä lisääntyvään osallisuuteen häntä koskevissa asioissa. Lapsen osallisuutta määritellään monissa varhaiskasvatuksen asiakirjoissa, mutta yksin käsitteiden avaaminen ei riitä, vaan lasten osallisuus tulee huomioida osana päiväkodin arkea. (Heikka, Fonsén, Elo, Leinonen 2014, 3, 16.) Varhaiskasvatuksen yhtenä tehtävänä on tukea lasten kehittyviä osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja, sillä näin lapselle annetaan eväitä itsensä ilmaisuun ja opitaan tärkeitä vuorovaikutustaitoja. (Opetushallitus 2018, 26–27.) Lapsen osallisuuden edistämiseksi varhaiskasvatuksen henkilöstön on pysähdyttävä miettimään, millaisin keinoin ja välinein lapsen osallisuudelle luodaan puitteita toteutua (Heikka ym. 2014, 16).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (2018) ja YK:n lapsen oikeuksien sopimus (Artikla 12&13, 1989) painottavat, että jokaisella lapsella on oikeus osallisuuteen, niillä ilmaisun keinoilla, joita hänellä on. Tästä huolimatta pienten lasten osallisuusmahdollisuuksia ei aina pidetä varhaiskasvatuksessa mahdollisina muun muassa perushoidon korostumisen vuoksi (Stenvall & Seppälä 2008, 13–14, 30.) Pienten lasten osallisuutta on myös kritisoitu muun muassa sen vuoksi, että lapset joutuvat jo nyt ottamaan liikaa vastuuta elämästään (Turja 2011a, 24–25). Osallisuudessa olennaista on kuitenkin varhaiskasvatuksen työntekijöiden vastuu siitä, etteivät lapset joudu tekemään liian vaikeita päätöksiä tai joudu tilanteeseen, jossa he eivät tiedä kuinka toimia. Pienten lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa rakentuukin lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa, jossa aikuisen tehtävä on toimia tukijana ja mahdollistajana. Nuorimmatkin lapset ovat kykeneväisiä tuomaan esille ajatuksiaan ja näkemyksiään erilaisissa asioissa, kunhan vain aikuinen löytää niitä vuorovaikutuksen keinoja, joilla tukea lasta ilmaisemaan tarpeitaan ja toiveitaan. (Leinonen 2014, 18.)

Oman opinnäytetyöni kohderyhmänä olivat juuri pienet eli alle kolmevuotiaat lapset, ja työni tarkoituksena oli edistää heidän mahdollisuuksiaan osallisuuteen omassa päiväkotiryhmässään. Työni tavoitteena oli vahvistaa pienten lasten oikeutta

osallisuuteen ja toteuttaa työskentelyprosessi niin, että se toimisi yhtenä mallina sille, miten pienten lasten osallisuutta voidaan edistää ja kuinka lasten osallisuus voidaan tuoda käyntäntöön. Opinnäytetyöni on toteutusmuodoltaan toiminnallinen, joten tehtävänäni oli luoda tuotos, joka vastaisi työn tarkoitukseen ja tavoitteisiin. Pyrinkin opinnäytetyöprosessini aikana luomaan lasten osallisuuden edistämiseen vastaavan konkreettisen työvälineen ja osallistamaan ryhmän lapsen sen luomiseen. Lasten mukaan ottaminen vaati luovia toimintatapoja ja niitä hyödynnettäessä oli jokaisella lapsella mahdollisuus osallistua yhteiseen projektiin. Mahdollistin lasten osallistumisen sekä työn suunnitteluun että toteutukseen, minkä myötä luotiin lasten osallisuutta edistävä yhteinen leikkipussi.

Opinnäytetyöni teoreettinen viitekehys käsittelee keskeisesti lapsen osallisuutta varhaiskasvatuksessa ja keinoja lasten osallisuuden edistämiseen. Tuon tekstissäni esille muun muassa, miten varhaiskasvatuslaki ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteet määrittelevät lapsen osallisuutta varhaiskasvatuksessa ja pyrin avaamaan osallisuuden käsitettä monipuolisesti. Kohdennan teoriaa myös pienten lasten osallisuuden käsittelyyn antaakseni pohjan tekemälleni kehittämistyölle alle kolmevuotiaiden parissa. Teorian myötä syvennyn kuvaamaan opinnäytetyön tarkoitusta ja tavoitetta sekä kohderyhmää ja heidän kanssa toteuttamaani tuotosta. Esittelen myös opinnäytetyöprosessin menetelmälliset valinnat sekä työn toiminnallisen toteutuksen kokonaisuudessaan. Tämän ohella kerron työstä saamistani arvioista ja kuvaan opinnäytetyöprosessin luotettavuutta ja eettisyyttä sekä omaa ammatillista kasvuani. Lopuksi esittelen työni hyödynnettävyyttä ja jatkokehitysidean.

2 Lapsi varhaiskasvatuksessa

2.1 Varhaiskasvatuksen lähtökohdat

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan suunnitelmallista ja tavoitteellista lapsen kasvatuksen, ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka. Varhaiskasvatus on osa suomalaista koulutusjärjestelmää ja tärkeä vaihe lapsen kasvun sekä oppimisen polulla. Se tukee ja täydentää varhaiskasvatukseen osallistuvien perheiden kasvatustehtävää ja vastaa osaltaan lasten hyvinvoinnista. Varhaiskasvatuksen toimintamuotoja ovat päiväkodeissa, perhepäivähoidossa tai kerho- tai leikkitoiminnassa toteutettava varhaiskasvatus. Toimintamuodosta riippumatta varhaiskasvatuksella on yhtäläiset tavoitteet ja arvopohja. (Opetushallitus 2018, 7–8, 17–18.) Varhaiskasvatuksen tavoitteena on muun muassa edistää lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, hyvinvointia ja terveyttä sekä tukea lapsen oppimisen edellytyksiä (Varhaiskasvatuslaki 580/2015). Varhaiskasvatuksen arvoperusta antaa puolestaan pohjan lasten hyvään kasvuun ja kehitykseen (Opetushallitus 2018, 20).

Varhaiskasvatuksen arvoperusta määrittellään Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018), joka toimii valtakunnallista varhaiskasvatusta määrittävänä ohjeistona. Arvoperustan yleisperiaatteina ovat varhaiskasvatuslakiin ja esimerkiksi YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen pohjautuvat arvot. Perustaan kuuluvat keskeisesti muun muassa lapsuuden itseisarvo ja lapsen oikeudet. Varhaiskasvatus perustuu käsitykseen lapsuuden itseisarvosta, jonka mukaan jokainen lapsi on ainutlaatuinen ja arvokas juuri sellaisena kuin hän on, ja hänellä on oikeus tulla kuulluksi, nähdyksi, huomioon otetuksi ja ymmärretyksi omana itsenään sekä yhteisönsä jäsenenä. Lapsen oikeuksiin luetaan lapsen oikeus ilmaista itseään, mielipiteitään ja ajatuksiaan sekä tulla ymmärretyksi niillä ilmaisun keinoilla, joita hänellä on. Jokaisella lapsella on oikeus myös saada hyvää hoitoa, leikkiä, oppia leikkien ja iloita oppimastaan, jolloin hän saa kasvaa ja kehittyä omaksi itsekseen. Yhtä kaikki varhaiskasvatuksen tehtävänä on pyrkiä siihen, että jokaisella lapsella on tasavertainen oikeus hyvään ja turvalliseen opetukseen sekä huolenpitoon lapsen lähtökohtia kunnioittaen. (Opetushallitus 2018, 8, 17–19.)

Lapsi nähdään varhaiskasvatuksessa aktiivisena toimijana ja oppijana. Jotta näkemyksen mukainen varhaiskasvatus toteutuu, on lapsen oppimista ja osaamista tuettava kokonaisvaltaisesti ja laaja-alaisesti. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) kuvattuja kokonaisvaltaisen oppimisen ja laaja-alaisen osaamisen osa-alueita ovat muun muassa ajattelu ja oppiminen, vuorovaikutus ja ilmaisu sekä osallistuminen ja vaikuttaminen. Niihin liittyvien tietojen ja taitojen sekä arvojen ja asenteiden kehittyminen edistää lasten kasvua yksilöinä ja yhteisönsä jäseninä. (Opetushallitus 2018, 20–24.) Kun pieni lapsi saa esimerkiksi osallistua päätöksen tekoon, hän voi oppia vaikuttamisen alkeita ja saada kokemuksen siitä, että hänen mielipiteillään on arvoa (Kataja & Lempäälä 2014, 62). Tällaisen osaamisen tarve nousee ympäröivän maailman muutoksista, joiden myötä yksilön laaja-alaisen osaamisen kehittymisen nähdään alkavan jo varhaislapsuudessa ja jatkuvan läpi elämän (Opetushallitus 2018, 21).

Nykyisessä varhaiskasvatusajattelussa lapsen äänelle pyritään antamaan mahdollisuus vaikuttaa aikuisen rinnalla, millä pyritään tuomaan lapsen oikeudet osallistua ja vaikuttaa käytäntöön (Turja 2017, 41, 43). Lapsen eheästä kasvun polusta vastaa ennen kaikkea varhaiskasvatuksen henkilöstö eli kasvattajat, joilla on pedagogista eli kasvatus- ja varhaiskasvatustieteellistä asiantuntemusta sekä yhteistä ymmärrystä siitä, miten lasten oppimista ja hyvinvointia voidaan edistää parhaiten. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan lasten aktiivista toimijuutta vahvistaa erityisesti lasten sensitiivinen kohtaaminen ja myönteinen kokemus kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta varhaiskasvatuksen arjen eri tilanteissa. Yhdessä tekeminen ja lasten näkemysten arvostaminen kasvattajien rinnalla ovatkin keskeisiä tekijöitä laadukkaana varhaiskasvatuksen toteuttamisessa. Näin rakennetaan yhteisöllistä ja turvallista varhaiskasvatusympäristöä, jossa jokainen lapsi saa kasvaa omaksi itsekseen. (Opetushallitus 2018, 18, 20, 24, 29–30.)

2.2 Lapsen osallisuus varhaiskasvatuksessa

Osallisuus lapsen omaan elämään vaikuttavissa asioissa kuuluu lapsen oikeuksiin, joita varhaiskasvatuksessa tulee kunnioittaa (Opetushallitus 2018, 26.) Pajulammin (2014, 142) mukaan osallisuutta voidaan yleisesti kuvailla tilanteeksi, jossa lapsen mielipidettä ja näkemyksiä kuunnellaan ja jossa lapsen mielipide otetaan huomioon päätöksiä

tehtäessä. Osallisuuden vastakohtana voidaan puolestaan nähdä osattomuus, jolla viitataan yksilön sivuun jääneeseen asemaan yhteisössä (Pajulammi 2014, 141). Osallisuuden toteutumista varhaiskasvatuksessa määrittää Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018) painottama inklusiivinen eli mukaanottava toimintakulttuuri, jossa osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistetään kaikessa toiminnassa. Tällöin varhaiskasvatuksen toiminta perustuu lasten mielipiteiden ja näkemysten arvostamiseen sekä edellyttää, että osallisuutta edistäviä toimintatapoja ja rakenteita kehitetään tietoisesti. (Opetushallitus 2018, 30.)

Turja ja Vuorisalo toteavat, että lasten osallisuutta on pidetty yhtenä merkittävimmistä muutoksista, johon YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen voimaan astumisella (1990) on ollut oleellisesti vaikutusta. Osallisuudesta on tullut myös lapsen oikeuksien teemoista se, joka varhaiskasvatuksen alalla on kehittynyt kaikkein eniten 2000-luvulla. Kehityksestä huolimatta varhaiskasvatuksen henkilökunnalla on voi olla hyvin vaihtelevia käsityksiä siitä, mitä osallisuus käytännössä tarkoittaa ja kuinka osallisuuden pedagogiikkaa toteutetaan. (Turja & Vuorisalo 2017, 39, 45, 55.) Katajan (2018, 58) mukaan osallisuuden pedagogiikassa on kyse pienistä asioista, joilla voidaan tehdä toistuvista arkisista tilanteista lapselle merkityksellisiä ja vahvistaa lapsen omaa otetta itseään koskeviin asioihin sovittujen raamien puitteissa. Osallisuuden toteutumiseksi kasvattajien tulee olla tietoisesti kiinnostuneita lapsen näkemyksistä ja kyvykkäitä ottamaan päätöksiä tehdessään huomioon lasten tarpeet ja toiveet. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kasvattajan tulisi aina pyrkiä toteuttamaan kunkin lapsen jokainen toive, vaan osallisuuden pedagogiikka tarkoittaa pikemminkin eri osapuolten kuulemista, neuvottelua ja sopimista. (Turja 2007, 170.)

Leinonen (2014, 19–20) on tutkinut osallisuuden elementtejä varhaiskasvatuksessa ja tiivistänyt ne erilaisiksi osatekijöiksi, jotka ovat luonteenomaisia lasten osallisuuden kokemuksille. Yhtenä osallisuuden osatekijänä on esimerkiksi lapsen oikeus iloita itsestään sellaisena kuin hän on ja kokea itsensä merkitykselliseksi osallistuessaan yhteiseen toimintaan. Lapsen kokemus siitä, että on hän on muille tärkeä on Leinosen mukaan osallisuuden toteutumisen kannalta hyvin olennaista. Toinen mainittava osatekijä liittyy puolestaan turvallisuuden tunteeseen, jotta lapsi uskaltaa osallistua ja tuoda omia aloitteitaan ja näkemyksiään esille. Jotta tämä toteutuu, on osallistumisen taitoja harjoiteltava, ettei kukaan ryhmän lapsista koe jäävänsä yksin. Vielä kolmantena

osatekijänä mainittakoon lasten vaikutusmahdollisuuksien näkyväksi tekeminen. Ei siis riitä, että lapsi voisi valita tai vaikuttaa, jos häntä ei tueta ymmärtämään, mitä merkitystä valinnoilla on hänelle itselleen tai ryhmän jäsenille. (Leinonen 2014, 20.) Osallisuusosoikeuden toteutumisessa onkin olennaista myös se, että lapselle selitetään, miksi hänen mielipidettään kysytään ja miten hänen mielipiteensä on otettu huomioon päätöksen teossa (Pajulammi 2014, 143).

Osallisuuden tavoitteena on kasvattaa aktiivisia, ajattelevia ja muut huomioon ottavia lapsia eikä näitä ominaisuuksia saavuteta vain sopeutumalla ja mukautumalla aikuisen päätöksiin, vaan ne opitaan harjoittelemalla vastuun ottamista ja kantamista (Roos 2016, 54). Lasten osallisuuden edistäminen vaatiikin varhaiskasvatuksessa uudenlaisia arjen rutiineja ja toimintatapoja, sillä toiminnan rakenteilla mahdollistetaan niin suunniteltu kuin spontaani kohtaaminen lasten ja aikuisten välillä (Järvinen & Mikkola 2015, 17–18). Jos lasten osallisuus on päiväkodissa vähäistä, ei osallisuuden ja lasten kuulemisen haaste Roosin (2014, 53) mukaan ole useinkaan siinä, että jotakin pitäisi tehdä enemmän, vaan siinä, että jotakin tulisi tehdä eri tavalla. Päiväkodin arjessa jotakin voisi tehdä jopa vähemmän ja jättää enemmän tilaa kohtaamiselle ja keskustelulle. (Roos 2014, 53.) Pedagogisen toimintatavan muutoksen alkuun saattamiseksi kasvattajan on tarkasteltava omaa asennettaan osallisuutta kohtaan ja sillä aikuisen vastuulla on tilan antaminen, ilmapiirin luominen ja kuunteleminen sekä prosessin pitäminen lopputulosta tärkeämpänä (Kataja 2018, 57–58).

Leinosen (2014, 18) mukaan jo taaperoiäkäinen lapsi on osaava ja pystyvä toimija ja oman elämänsä asiantuntija, joten on kasvattajan vastuulla löytää niitä vuorovaikutuksen keinoja, joilla lasta tuetaan ilmaisemaan tarpeitaan ja toiveitaan. Pienten lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa rakentuu lapsen ja aikuisen välisessä vuorovaikutuksessa, joissa aikuisen tehtävä on toimia tukijana ja mahdollistajana. (Leinonen 2014, 18.) Järvisen ja Mikkolan (2015, 17) mukaan lapsen suhde osallisuuteen on hyvin käytännöllisen ja etenkin pienten lasten kokemukset ovat tilannesidonnaisia mutta yksilöllisiä. Leinosen (2014, 19) mukaan toiminta, joka edesauttaa yhtä lasta kokemaan tulleen kuulluksi ja nähdyksi, ei välttämättä saakaan toisessa lapsessa aikaan samanlaista kokemusta. Osallisuuden voidaankin viime kädessä ajatella olevan lapsen oma kokemus merkityksellisistä tilanteista tai kohtaamisista arjessa, joten ei voida ajatella, että pelkkä toimintaan osallistuminen loisi lapselle kokemuksen osallisuudesta. Siksi kasvattajan on

nähtävä osallisuuden moniulotteisuus ja pyrittävä monimuotoiseen vuorovaikutukseen yhdessä lasten kanssa. (Leinonen 2014, 18–20.)

3 Lapsen osallisuuden edistäminen

3.1 Pienen lapsen osallisuuden tukeminen

Pienten eli alle kolmevuotiaiden lasten osallisuus ei ole samanlaista kuin isompien, mutta se on tärkeää taitojen harjoittelua, jota tarvitaan osallisuuden kulttuurin luomiseen myöhemmin. Kun lapsi saa jo pienenä tunteen siitä, että hän kykenee vaikuttamaan asioihinsa ja hänen omalla tekemisellään on merkitystä, uskoo hän myös myöhemmin omiin vaikuttamismahdollisuuksiinsa. (Turja 2011a, 32.) Kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana luodaan pohja ihmisen kuvalle omasta itsestään, mutta myös käsitys ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta ja sen toteutumisesta (Keltinkangas-Järvinen 2012, 4). Lämpimän vuorovaikutuksen toteutumiseksi ja hyvien vuorovaikutustaitojen oppimiseksi vaaditaan sensitiivisiä aikuisia, joka osaa lukea pienenkin lapsen viestejä ja mahdollistaa kuulluksi tulemisen ja vaikuttamisen lapsen omaan ympäristöön. Sensitiivinen ja tarkoituksen mukainen lapsen viesteihin vastaaminen ovat lapsen osallisuuden perustana ja viestien havaitsemiseksi aikuisen tehtävänä onkin kiinnittää vuorovaikutuksen toteutumiseen erityistä huomiota (Turja 2011b, 46, 51–52).

Pienten lasten osallisuus lähtee liikkeelle pienistäkin vuorovaikutustilanteista, joissa lapsi pääsee vaikuttamaan omiin asioihinsa ja tulee näin ollen kuulluksi. Käytännössä pienten lasten vaikuttaminen voi olla valintojen tekemistä hänelle esitettyjen vaihtoehtojen pohjalta. Osallisuuteen kuuluu aina myös oma tunne siitä, että on osallisena yhteisönsä, joten pienillä lapsilla ohjattuun toimintaan osallistuminenkin voi olla osallisuutta, jos se vain tuottaa osallisuuden tunteen. Tämä vaatii toiminnassa sellaista vuorovaikutusta, jonka avulla lapsi voi ymmärtää, että hän on merkityksellinen yhteisölleen. (Turja 2011b, 43, 46–47.) Tärkeintä vuorovaikutustilanteissa on se, että aikuinen ja lapsi jakavat tarkkaavaisuutensa samaan kohteeseen, jotta aikuinen voi huomata lapsen siihen kohdistuvat sanattomatkin viestit. Noin vuoden ikäinen lapsi kykenee esimerkiksi osoittamalla pyytämään, kertomaan ja kysymään ja sensitiivisen kasvattajan oikeat

tulkinnat lapsen elekielestä tukevat jo tässä vaiheessa lapsen osallisuuden kokemusta. (Launonen 2007, 38, 42–43.) Hyvässä vastavuoroisessa vuorovaikutussuhteessa kasvattaja oppii tuntemaan lapsen ja hänen viestinsä, jolloin lapsen osallisuuteen tukeminen mahdollistuu parhaalla mahdollisella tavalla. (Rusanen 2011, 79.)

Pienten lasten toiminta ei ole kovinkaan pitkäkestoista mutta toiminta, joka kiinnostaa lasta aidosti, saa lapsen pysähtymään sen äärelle ja sitoutumaan toimintaan. Pienten lasten osallisuutta tukeakseen kasvattajan tehtävänä onkin tarkkailla lapsen sitoutuneisuutta, mutta myös varmistaa, että lapsi pääsee osalliseksi toimintaan mahdollisimman rikkaassa ja monipuolisessa toimintaympäristössä. Pienten lasten toimintaympäristö tulisikin suunnitella niin, että lapsen kiinnostuksen kohteet näkyvät siellä: hänen on helppo toimia ympäristössään, hän saa helposti haluamansa tavarat ja hän on tietoinen siitä, mitä tarvikkeita hänellä on käytössään. Korkealle kaappeihin ja lukkojen taakse suljetut tavarat kun eivät ole lapselle olemassa. Sensitiivinen kasvattaja pyrkiikin näkemään maailmaa lapsen silmin ja vastaa lapsen tarpeisiin sekä on tukena ja turvana silloin, kun lapsi sitä tarvitsee. (Kalliala 2008, 64–65, 68.)

3.2 Pienryhmätoiminta osallisuuden edistämiseksi

Pienryhmätoiminta on yhteisöllisyyteen liittyvä pedagoginen valinta, joka perustuu keskeisesti vuorovaikutuksen merkitykseen lapsen kehityksessä (Opas 2013, 158). Siitä on tullut olennainen osa päiväkotien toimintaa, sillä sekä kasvattajilla että lapsilla on sen tiimoilta myönteisiä kokemuksia. Pienryhmätoiminnan avulla vahvistetaan ja syvennetään aikuisten ja lasten välistä vuorovaikutusta sekä edistetään lasten osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Pienryhmä luo lapselle tunteen turvallisesta ympäristöstä, jossa lapsen on helppo solmia suhteita, suunnitella omaa toimintaansa sekä tehdä omia valintoja ja päätöksiä. (Järvinen & Mikkola 2015, 39–42.) Pienryhmässä myös vielä puhumattomat, hiljaisemmat sekä ujut lapset pääsevät esille ja uskaltavat osallistua toimintaan rohkeammin (Koivunen & Lehtinen 2016, 34). Pienemmässä ryhmässä kasvattajat pääsevät lähemmäs lapsia ja lapset aikuisia, jolloin lapsia on mahdollista huomioida yksilöllisemmin ja heidän ajatuksiaan, ideoitaan sekä tuotoksiaan voidaan tuoda paremmin näkyviin (Järvinen & Mikkola 2015, 39–42).

Pienryhmän muodostaminen perustuu toiminnan tavoitteisiin ja lasten kehityksellisiin tarpeisiin. Pienryhmien ei tarvitse olla lapsimäärältään samankokoisia, vaan oleellista on ryhmän toimivuus, jolloin on huomioitava erityisesti lasten leikki- ja vuorovaikutustaidot. Pienryhmien kokoonpanot ja pysyvyys voivat joustaa, mutta mitä pienemmistä lapsista on kyse, sitä tärkeämpää on aikuisen pysyvyys. (Järvinen & Mikkola 2015, 42.) Kun on kyse pienestä lapsesta, on lapsen yksilöllinen kohtaaminen lapsen kehityksen kannalta erityisen antoisaa niin lapselle kuin myös aikuiselle, jolla on mahdollisuus oppia kuulemaan ja tukemaan lasta tälle parhalla mahdollisella tavalla (Opas 2013, 159). Tämän toteutumiseksi pienryhmän kasvattajalta vaaditaan sensitiivisyyttä ja aktiivista läsnäoloa. Pienryhmässä kasvattaja voi kokea, että on ehtinyt oikeasti kohtaamaan ryhmänsä pienimmätkin lapset. Kaikissa pienryhmässä tärkeää on kuitenkin se, että jokaiselle lapselle tulee kokemus siitä, että hän on tärkeä ja ainutlaatuinen osa toimintaa. (Järvinen & Mikkola 2015, 39–42.)

Ryhmän kasvattajilla on aina vastuu ryhmän ohjaamisesta ja toiminnan sujumisesta. Pienryhmätoiminnan suunnittelu ja tavoitteiden asettaminen lähtevät kuitenkin enimmäkseen lapsista ja lapsiryhmästä, joten jokainen pienryhmä muotoutuu omakseen lasten iän, mielenkiinnon kohteiden, tuen tarpeiden ja muiden erityispiirteiden mukaan. Kasvattajalta vaaditaan pedagogista kykyä huomata lapsille ja lapsiryhmälle merkityksellisiä teemoja ja löytää niihin vastaavia menetelmiä. Toiminnan järjestämisen perustana on oltava pedagoginen näkökulma ja lapsiryhmän tarpeet, mutta yhtä oikeaa tapaa pienryhmätoiminnan järjestämiseen ei ole. Kaikkien lasten ja ryhmien tarpeet ovat erilaisia, mutta aikuinen vastaa siitä, että toiminta luo myönteistä ilmapiiriä ja innostaa lapsia leikkimiseen, tutkimiseen sekä oppimiseen. (Järvinen & Mikkola 2015, 40–42.) Lapset oivaltavat nopeasti, että heillä on lupa ilmaista näkemyksiään ja toiveitaan ja lasten kanssa tulisikin laatia toimintamalleja sille, milloin ja millaisia ehdotuksia voidaan toteuttaa (Fonsén, Heikka & Elo 2014, 86).

3.3 Leikki osallisuuden edistämisen mahdollistajana

Leikin ja osallisuuden merkitystä korostetaan uudessa valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa. Leikki on varhaiskasvatuksessa keskeinen toimintatapa, ja osallisuus on jokaisen lapsen oikeus. Leikin tulee saada näkyä sekä

kuulua, ja lasten leikkialoitteille ja kokeiluille tulee antaa aikaa, tilaa ja rauhaa. Kasvattajien tehtävänä on turvata leikin edellytykset, ohjata leikkiä tilanteeseen sopivalla tavalla ja huolehtia siitä, että jokaisella lapsella on mahdollisuus olla osallisena yhteisissä leikeissä omien taitojensa sekä valmiuksiensa mukaisesti. Kasvattajien tulee tukea lasten leikin kehittymistä suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti sekä ohjata leikkiä joko sen ulkopuolelta tai olemalla siinä itse mukana. (Opetushallitus 2018, 29–30, 38–39.) Leikki avaa yhteyden aikuisen ja lapsen välille ja lisää läheisyyttä, mikä vaikuttaa aikuisen herkkyyteen havaita lapsen tarpeita ja mahdollistaa paremmin lapsen osallisuutta. Kun aikuinen on mukana leikin maailmassa, lasten ajatukset ja ideat on mahdollista tuoda entistä paremmin näkyviin. (Järvinen & Mikkola 2015, 39, 50.)

Leikki syntyy läheisyydestä ja yhdessäolon ilosta. Se on ylivoimaisesti mielekkäin tapa tukea lapsiryhmän yhteisöllisyyttä ja sosiaalisten taitojen kehittymistä. (Järvinen & Mikkola 2015, 50–51.) Roosin (2014, 52) mukaan ohjaus ja hallinta eivät ole hyviä kohtaamisen käsitteitä, vaan päinvastoin ne edustavat kohtaamattomuutta, joten leikissä kasvattajan tulisi ennen kaikkea kiinnittää huomio vastavuoroisuuteen. Lapset ovat taitavia kertojia ja ilmaisijoita, joten heidän kertomuksensa ovat vastaanottamisen arvoisia. Arjen tuoksinnassa mahdollisuudet pysähtyä kuuntelemaan lasta voivat tuntua olevan vähissä, mutta sellaisten hetkien äärelle etsiytyminen, joissa kerronta tapahtuu lasten ehdoilla ja heille luontaisissa tilanteissa, on tavoiteltavaa. (Roos 2014, 52–53.) Leikki on ainoa toiminnan tapa, jossa lapset voivat vapaasti vaikuttaa ja käyttää valtaa, kun muissa tilanteissa vaikuttamisen mahdollisuuksia ei välttämättä ole. Siksi leikki on tasavertaisen yhdessäolon perusedellytys. Yhteisöllisyyden ja osallisuuden näkökulmasta leikin ja leikkipedagogiikan mahdollisuudet tulisikin ottaa käyttöön paljon nykyistä laajemmin. (Järvinen & Mikkola 2015, 46, 51.)

Lasten kokemuspiiriä koskettavaa ja kiinnostuksen kohteita sisältävää pedagogisesti laadukasta toimintaa on mahdollista kehittää pedagogisen dokumentoinnin avulla. Pedagoginen dokumentointi on kasvattajan työkalu, jonka avulla voi tarkastella omaa työtään ja havaita sellaisia tarttumakohtia, joita ei ehkä muuten näkisi. Pedagogisen dokumentoinnin yhtenä tavoitteena onkin muun muassa juuri lasten osallisuuden ja toimijuuden tukeminen. Lasten leikin dokumentoiminen ja dokumenttien avulla esimerkiksi lasten mielenkiinnonkohteiden havaitseminen voi olla pohja pedagogiselle dokumentoinnille. Kun kasvattaja pyrkii toiminnassaan tarttumaan näihin havaitsemiinsa

mielenkiinnonkohteisiin, on pedagoginen dokumentointi auttanut häntä toteuttamaan kasvatustyötä lapsilähtöisesti ja mahdollistamaan lasten osallisuutta. (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 14–16.) Kun aikuinen kuulee, näkee ja mahdollistaa, mitä lapsi mielekkääseen leikkiin tarvitsee, on lapsella mahdollisuus osallisuuteen (Järvinen & Mikkola 2015, 48, 51).

Järvisen ja Mikkolan (2015, 48) mukaan leikin tärkeydestä puhutaan paljon, mutta tutkimusten mukaan leikin edellytyksiä ei käytännössä tueta ja mahdollisteta riittävästi. Liian tiukaksi suunniteltu ja järjestetty päiväkodin arki ei jätä riittävästi aikaa omaehtoiselle, tutkivalle ja kokeilevalle leikkimiselle, vaan lapset joutuvat valitsemaan leikkinsä usein nopeasti ja pysymään siinä, vaikkei se lasta enää innostaisikaan. Se, mitä kutsutaan omaehtoiseksi eli vapaaksi leikiksi, voi päiväkodin arjessa olla tiukastikin rajattua ja kontrolloitua, mistä osallisuus on kaukana. Lapset eivät pääse yksin sitoutuneeseen ja mielekkääseen leikkiin, vaan etenkin tilojen ja materiaalien puolesta kaikki valta mahdollistaa tai estää leikkiä käytännössä kasvattajilla. Kasvattajan vastuulla onkin leikin edellytysten järjestäminen, leikin kannattaminen, yhdessä leikkiminen ja ennen kaikkea lasten kuunteleminen, sillä nämä tekijät mahdollistavat osaltaan lasten osallisuuden. (Järvinen & Mikkola 2015, 48, 51.)

3.4 Osallisuuden tasomallit

Osallisuuden rakentumisen tasomallit havainnollistavat osallisuuden toteutumista käytännössä. Mallit antavat kasvattajalle mahdollisuuden peilata muun muassa omaa työskentelyään ja rakentaa kasvatusajatteluaan. Osallisuuden teoreettisista malleista tunnetuimmat ovat Roger Hartin osallisuuden tikapuut vuodelta 1992 ja Harry Shierin osallisuuden polku vuodelta 2001. (Eskel & Marttila 2013, 75, 79.) Tuorein suomalainen osallisuuden malli on puolestaan Leena Turjan (2011a, 32) malli lasten osallisuuden moniulotteisuudesta, joka täydentää kahta edellä mainittua osallisuuden tasomallia. Jokainen malli pyrkii havainnollistamaan sitä, että osallisuus on kokemus yhteistyöstä ja mahdollisuudesta vaikuttaa sekä osallistua tasavertaisesti yhteiseen toimintaan. Asteittain etenevät mallit osoittavatkin, että osallisuus päiväkodissa on parhaimmillaan paljon enemmänkin kuin vain mahdollisuus osallistumiseen. (Eskel & Marttila 2013, 78.)

Hartin osallisuuden tikapuut -malli (kuvio 1) sisältää kahdeksan tasoa, joista kolme alinta kuvaavat osattomuutta ja viisi ylintä osallisuutta. Periaate on se, että lasten osallisuuden määrä on sitä suurempi mitä korkeammalle tikapuita kiipeää. (Hart 1999, Eskelin & Marttilan 2013, 79–81 mukaan.) Mallin kolmea alinta tasoa kuvaavat lähinnä lasten ajattelun manipulointia aikuisten haluamaan suuntaan. Näillä tasoilla lapsia saatetaan kuunnella, mutta vaikutukset eivät tule näkyviin. Varsinaisen osallisuuden alimmilla tasoilla lapset saavat tietää, mitä toiminnalla tavoitellaan, mutta aikuiset määrittelevät, missä asioissa ja miten lapset voivat tulla kuulluiksi, vaikuttaa ja olla osallisina. Seuraavilla tasoilla lasten vaikutusvalta kasvaa ja heidän mielipiteensä otetaan laajemmin huomioon. Ylimmillä askelmilla lapset voivat puolestaan tehdä aloitteita ja suunnitella omia toimintaprojektejaan, joissa aikuiset ovat apuna. (Hart 1999, Turjan 2011a, 27–28 mukaan.) Hart korostaa mallissaan paitsi YK:n sopimuksen lapsille julistamia oikeuksia, mutta myös sitä, että oikeuksia saadessaan lapsikin vastaanottaa velvollisuuksia. (Hart 1999, Eskelin & Marttilan 2013, 79–81 mukaan.)

Kuvio 1. Osallisuuden tikapuut -malli (Hart 1999, Eskelin & Marttilan 2013, 80 mukaan).

Shier on lisännyt tikapuumalliin ulottuvuuden, jonka avulla voidaan tarkastella, miten kasvattajien valmiudet, mahdollisuudet ja velvollisuudet suhteutuvat lasten osallisuuteen. Tässä mallissa on viisi tasoa, joista ensimmäisellä lasten osallisuus huomioidaan heikoiten ja viidennellä osallisuus toteutuu parhaansa mukaan. Jokaisella tasolla pohditaan kasvattajan mahdollisuuksia ja halua mahdollistaa lapsen osallisuutta. Jotta

osallisuus todella toteutuu, on Shierin mukaan vähintään kolmen ensimmäisen tason näyttävä käytännössä. (Shier 2001, Eskelin & Marttilan 2013, 81 mukaan.) Turja kuvaa lasten osallisuutta moniulotteisessa mallissaan puolestaan neljänä ulottuvuutena. Mallin ulottuvuudet kuvaavat lasten valtaistumisen astetta, vaikuttamisen mahdollisuuksia, vaikuttamisen kestoa ja tunnetta osallisuudesta. Malli pyrkiikin tarkastelemaan osallisuutta monesta näkökulmasta ja täydentämään muita edellä mainittuja malleja. (Turja 2011b, 49–52.)

Kussakin edellä mainituista malleista keskeistä on osallisuuden elementtien näkyväksi tekeminen ja selkeyttäminen niin, että kasvattaja voi ottaa mallin avukseen osallistavaa kasvatustyötä tehdessään ja arvioidessaan. Keskityin kuvaamaan Hartin mallia kaikkein laajasti, sillä kyseinen malli valikoitui yhdeksi opinnäytetyöni arvioinnin välineeksi. Malli valikoitui käyttämäkseni arviointivälineeksi, sillä se on yksinkertainen ja lasten osallisuutta selkeästi havainnollistava malli. Kritiikkinä mallista voidaan kuitenkin sanoa, että se keskittyy lasten valtaistumiseen ja vaikuttamismahdollisuuksien lisääntymiseen, jolloin kaikkia osallisuuden osatekijöitä ei tarkastella yksityiskohtaisesti. (Eskel & Marttila 2013, 79–80.) Malli sopiikin osallisuuden toteutumisen tarkasteluun hieman väljemmin raamein, joten se on toimiva tarkasteltaessa opinnäytetyöni toimintaprosessia laajana kokonaisuutena. Arviointivälineen käyttöä ja sen määrittämää työhöni liittyvää lasten osallisuuden tasoa avaan myöhemmissä kappaleissa.

4 Aiemmin aiheesta tehdyt opinnäytetyöt

Osallisuus on varhaiskasvatuksen kentällä käsitteenä ajankohtainen, joten sen tiimoilta on tehty monenlaisia opinnäytetöitä. Osallisuutta käsittelevät opinnäytetyöt jakautuvat kohderyhmittäin niin lasten, vanhempien kuin työyhteisön osallisuuteen ja jokaisesta kategoriasta löytyy useita toteutettuja töitä. Töihin tutustussa voidaan huomata, että osallisuutta käsitellään niissä keskeisesti tutkimuksellisesta näkökulmasta, mutta toiminnallisia ja juuri lasten osallisuuden edistämiseen keskittyviä töitä ei ole julkaistu montaa. Koska oma opinnäytetyöni on toiminnallinen ja kohdistuu pienten lasten osallisuuden edistämiseen, on verrattavissa olevia töitä ollut hankala löytää, sillä alle kolmevuotiaiden osallisuutta on käsitelty verrattain vähän. Tutustuin kuitenkin Maija

Parkkilan työhön, joka käsittelee alle kolmevuotiaiden osallisuutta päiväkodissa tutkimuksellisesta näkökulmasta. Lisäksi tutustuin Ilona Louhivaaran ja Katri Salmisen aiheen tiimoilta toiminnallisesti toteuttamiin opinnäytetyihin, vaikkakin ne on toteutettu yhdessä hieman vanhempien lasten kanssa.

Parkkila (2017) on tutkinut alle kolmevuotiaiden lasten osallisuutta päiväkodissa kasvatustieteen kandidaatintyössään. Parkkila toteaa, että pienten lasten osallisuuden tutkimus on haastavaa, sillä pieni lapsi elää hetkessä, mutta koska lapsi saa kokonaisvaltaisen perustan kaikelle oppimiselle kolmen ensimmäisen ikävuotensa aikana, on lapsen osallisuutta tärkeää myös tutkia ja tukea näiden vuosien aikana. Parkkilan toteutti työnsä kirjallisuuskatsauksena, jonka tavoitteena oli löytää keinoja siihen, kuinka kasvattaja voi tukea alle kolmevuotiaan lapsen osallisuutta päiväkodissa. Työn tutkimuskysymyksiä oli kaksi kysymystä: Mitä on alle kolmevuotiaan lapsen osallisuus ja kuinka kasvattaja voi tukea alle kolmevuotiaan lapsen osallisuutta päiväkodissa. Parkkilan tutkimuksen mukaan tärkeää on huomata etenkin se, että pienellä lapsella osallisuus ei saa olla sidoksissa kielelliseen ilmaisuun, vaan kasvattajan tulee lukea pienen lapsen viestintää avoimesti. Lapsilta kyllä löytyy taitoa ilmaista itseään, vaikkei sanoja vielä olekaan ja siksi esimerkiksi kuvallinen sadutus tai muut luovat menetelmät ovat hyviä keinoja pienen lapsen osallisuuden tukemiseksi.

Louhivaara (2017) on käsitellyt osallisuuden edistämistä toiminnallisessa opinnäytetyössään liikuntateeman ympärillä. Työn tarkoituksena oli tuottaa 4–6-vuotiaiden lasten fyysistä aktiivisuutta ja osallisuutta edistävä tuotos, jonka tavoitteena oli, että lasten fyysinen aktiivisuus päiväkodissa lisääntyy ja liikunnallisten leikkien toteuttaminen helpottuvat. Työllä pyrittiin ensisijaisesti vastaamaan vuonna 2016 voimaan tulleiden uusien Varhaisvuosien fyysisen aktiivisuuden suosituksiin, mutta myös lasten osallisuuden toteutumisen edistäminen oli olennainen osa toteutusta. Uusien liikuntatapojen haluttiin olevan lapsille mielisiä, joten lapset osallistettiin työhön antamalla kullekin mahdollisuus keksiä oma leikki yhteiseen leikki- ja liikuntakioskiin. Käytännössä lapset saivat keksiä liikunnallisia leikkejä yhdessä vanhemman kanssa ja piirtää sekä kirjoittaa kuvauksen leikistä kotitehtäväksi annettuun lomakkeeseen, josta ideat poimittiin kioskiin. Tällainen osallistava menetelmä ei Louhivaaran mukaan kuitenkaan palvellut kaikkia lapsia, mutta arvioidessaan työtään hän toteaa, että

toteutuksessa olennaista osallisuuden kannalta oli se, että yksilöille oli annettu mahdollisuus osallistua yhteiseen työhön.

Salmisen (2013) opinnäytetyössä tarkoituksena oli mahdollistaa lasten osallisuus yksikkökohtaisen varhaiskasvatussuunnitelman kehitystyössä. Osallisuushankkeen tarkoituksena oli kerätä tietoa lapsille mieluisista asioista päiväkotipäivän aikana, jotta lasten ajatukset voitaisiin ottaa päiväkodin kehitystyössä huomioon. Hankkeen aikana tietoa kerättiin osallistavia menetelmiä, kuten sadutusta, piirtämistä ja valokuvausta hyödyntämällä. Toiminnallisen prosessin aikana syntyneistä saduista, tarinoista, valokuvista ja piirustuksista koottiin Unelmieni päiväkotipäivä -kirja, joka toimi työn tutoksena ja dokumenttina esille tulleista lasten mielipiteistä ja toiveista. Arvioidessaan työtään Salminen peilaa työn vaikuttavuutta lasten osallisuutta havainnollistavaan Leena Turjan (2011a) moniulotteiseen osallisuusmalliin ja toteaa lasten valtaistumisen asteen nousseen sen mittapuilla. Näin ollen opinnäytetyön voidaan nähdä vaikuttaneen lasten osallisuuden edistämiseen.

5 Opinnäytetyön lähtökohdat

5.1 Opinnäytetyön tarkoitus, tavoite ja tuotos

Oman opinnäytetyöni tarkoituksena on edistää lasten osallisuutta alle kolmevuotiaiden päiväkotiryhmässä. Sain opinnäytetyöni toimeksiannon yksityiseltä joensuulaiselta päiväkodilta, jonka varhaiskasvatuksen päälinjoihin sisältyy muiden muassa lasten osallistaminen. Jotta päiväkodissa voidaan toteuttaa sen arvojen mukaista varhaiskasvatusta, on siihen löydettävä myös sopivia toimintamalleja ja työvälineitä, jollainen minun on tarkoitus muotoilla opinnäytetyöni tuotoksena. Osallisuuden toteutumiseksi alle kolmevuotiaiden lasten kanssa tarvitaan toisinaan vaihtoehtoisia vuorovaikutuksen keinoja ja työltäni toivottiin työvälineen kehittämistä, joka mahdollistaisi pienten lasten ja aikuisten vuorovaikutusta paremmin ja edistäisi näin lasten mahdollisuuksia osallisuuteen. Opinnäytetyöprosessissa pyrin mahdollistamaan kohderyhmän lapsille osallisuuteen kuuluvia aitoja vaikuttamisen ja kuulluksi tulemisen kokemuksia ja luomaan tarkoitukseen vastaavan työvälineen.

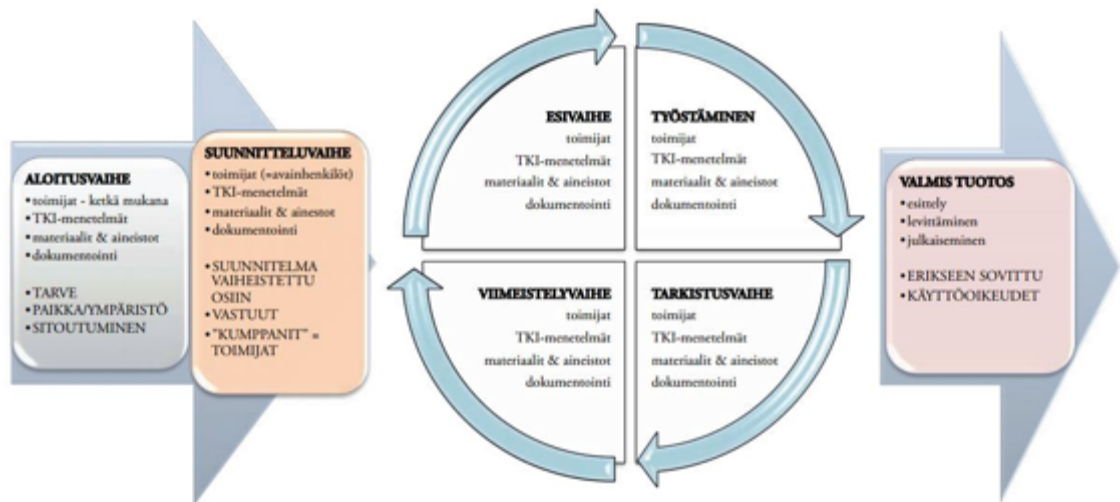
Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) ja YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (Artikla 12&13, 1989) painotetaan, että jokaisella lapsella on oikeus osallisuuteen, niillä ilmaisun keinoilla, joita hänellä on. Opinnäytetyöni tavoitteena on vahvistaa tätä oikeutta pienten lasten keskuudessa ja toteuttaa työskentelyprosessi niin, että se toimisi yhtenä mallina sille, miten pienten lasten osallisuutta voidaan edistää ja kuinka lasten osallisuus voidaan tuoda käytäntöön. Ajatus on, että työni toiminnallinen osuus toteutuisi lapsia osallistavana projektina, jossa kokeiltaisii erilaisia pienten lasten osallisuuden mahdollistavia menetelmiä ja toimintatapoja. Pyrkimys on osallistaa kohderyhmän lapset työn suunnitteluun ja toteutukseen moninaisia menetelmiä hyödyntäen. Tavoite on, että projekti inspiroisi ryhmän kasvattajia hyödyntämään sekä kehittämistyössä käytettäviä menetelmiä että projektin myötä muotoutuvaa tuotosta osana ryhmän arkea. Kun menetelmät ja osallisuuden edistämiseen vastaava työväline olisivat mukana ryhmän arjessa, olisi lapsilla paremmat mahdollisuudet heidän osallisuusoikeutensa toteutumiseen.

Kohdepäiväkodissa on kaksi alle kolmevuotiaiden ryhmää, joista toinen osallistuu opinnäytetyöni toiminnalliseen toteutukseen. Ryhmässä on 12 lasta ja kolme kasvattajaa, jotka osallistuvat mielellään suunnittelemaani toimintaan. Työn toiminnallisen prosessin on tarkoitus toteutua toimintatuokioina ja konkretisoitua tuotoksena ryhmän lasten omaksi leikkipussiksi. Toimintatuokioiden on tarkoitus sisältää luovaa leikkiä ja läheisyyttä, sillä ne vaikuttavat aikuisen herkkyyteen havaita lapsen tarpeita ja mahdollistavat paremmin lapsen osallisuutta. Vastavuoroisesti leikki on lapsille toiminnan tapa, jossa he voivat vaikuttaa luovasti ja vapaasti ja käyttää valtaa ilmaistakseen mielipiteensä. (Järvinen & Mikkola 2015, 39, 46, 50–51.) Toimintatuokioiden on tarkoitus toteutua pienryhmissä, sillä tällöin pääsen lähemmäs lapsia ja voin kohdata ja kuulla heistä jokaista aidosti sekä yksilöllisesti.

5.2 Toiminnallinen opinnäytetyö ja prosessia ohjaava malli

Opinnäytetyöni on muodoltaan toiminnallinen, joten minun on oleellista avata toiminnalliselle työlle ominaisia tekijöitä ja sitä, miten sen työskentelyprosessi etenee. Vilkan ja Airaksisen (2004, 9) mukaan toiminnallisessa opinnäytetyössä tavoitellaan

työelämän käytännön toiminnan ohjeistamista tai järjestämistä tehtävään soveltuvalla tuotoksella. Tuotos voi olla esimerkiksi ammatilliseen käytäntöön suunnattu ohje, jonkin tapahtuman toteuttaminen tai konkreettinen tuotos, kuten kirja tai omassa tapauksessani käytännöllinen työväline. Toiminnallisessa opinnäytetyössä yhdistyvät sekä käytännön toteuttaminen, että sen raportointi tutkimusviestinnän menetelmin. Tärkeää on se, että sekä käytännön toteutuksen että raportoinnin menetelmälliset valinnat on harkittu tarkkaan, jotta niistä rakentuva lopullinen tuotos palvelisi opinnäytetyön kohderyhmää parhaiten. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 8–10, 51.)

Kuvio 2. Kehittämistoiminnan konstruktivistinen malli. Kuviossa esimerkkinä opinnäytetyö vaiheineen. (Salonen 2013, 20.)

Opinnäytetyöprosessini mukailee Kari Salosen (2013, 20) kehittämisprosessin konstruktivistista mallia, joka sopii toiminnallisen opinnäytetyön etenemisen malliksi. Sen mukaan opinnäytetyöprosessi etenee aloitus-, suunnittelu- sekä työstövaiheen kautta viimeistelyvaiheeseen ja lopulta valmiiseen tuotokseen. Opinnäytetyön aloitusvaiheeseen kuuluvat kehittämistarve, alustava kehittämistehtävä, toimintaympäristö ja ajatus mukana olevista toimijoista. Sopivan toimeksiannon löytyessä keskustellaan toimeksiantajan kanssa muun muassa siitä, mikä on työskentelyssä merkityksellistä ja miten aihe rajataan. Kun nämä asiat ovat selvillä, voidaan siirtyä suunnittelemaan prosessin sisältöä ja produktia eli tuotosta, joka halutaan toteuttaa. Suunnitteluvaiheeseen kuuluu kirjallisen opinnäytetyösuunnitelman tekeminen, joka antaa pohjan toteutettavalle työlle. Suunnitelmasta tulee ilmetä työn tavoitteet, vaiheet, ympäristö, asianomaiset toimijat, tiedonhankintamenetelmät, dokumentointitavat, ja materiaalit sekä aineistot. Kun suunnitelmassa on esitetty kaikki tarvittava ja se hyväksytään, voidaan aloittaa työn

esivaihe eli suunnitelman läpikäynti ja sen mukainen tulevan työskentelyn valmistelu. (Salonen 2013, 17–19.)

Salosen (2013, 20) mallin mukaan esivaiheen jälkeen aloitetaan työstövaihe. Tällöin opiskelija keskittyy vuoroin työn toiminnalliseen toteutukseen ja vuoroin opinnäytetyön raportin kirjoittamiseen (Vilkkä & Airaksinen 2004, 9–10). Työstövaihe on usein raskas ja vaativa, mutta se on erityisen tärkeä ammatillisen oppimisen kannalta. Etenkin opinnäytetyön tekijän itsenäisyys, suunnitelmallisuus, vastuullisuus, epävarmuuden sietäminen ja sitkeys kasvavat ja kehittyvät tässä vaiheessa. Siksi oman kehittymisen ja kehittämistyön onnistumisen kannalta onkin tärkeää saada myös ohjausta ja palautetta. Vaikka Salosen (2013) mallinnoksessa tarkistusvaihe kuvataan työstövaiheen jälkeiseksi vaiheeksi, tulee työtä tarkastella ja tarkistaa jokaisessa vaiheessa, jotta työ etenisi parhaansa mukaan kohti sille asetettua tarkoitusta ja tavoitteita. Lopuksi tullaan opinnäytetyönraportin ja tuotoksen viimeistelyvaiheeseen ja kun viimeistely on tehty, kuuluu valmiiseen työhön aina sen esittäminen, minkä myötä työ myös päätetään. (Salonen 2013, 18–19.)

6 Opinnäytetyön menetelmälliset valinnat

6.1 Lasten osallistaminen luovin menetelmin

Pienten lasten osallistamiseksi tarvitaan toisinaan vaihtoehtoisia vuorovaikutuksen keinoja. Muun muassa luovan toiminnan kautta ihmisen on mahdollista tutkia niin itseään ja ympäristöään kuin ilmaista mielipiteitään ja kokemuksiaan muille. Luova itseilmaisuus sopiikin erityisesti niille, joiden on vaikeaa tai mahdotonta ilmaista itseään puhumalla. (Airaksinen, Ala-Vannesluoma, Karkkulainen, Kastu & Pirhonen 2015, 10–11.) Näinkin luovat menetelmät keskeiseksi keinoksi toteuttaa työni lapsia osallistavana prosessina, sillä monella ryhmän lapsista ei ollut vielä sanoja itsensä ilmentämiseen. Nietosvuorta (2008 136–137) mukaillen luovat menetelmät edistävät osallisuutta juurikin siksi, että niihin liittyy usein aktiivista osallistumista ja elämysten kokemista, joiden myötä on mahdollista ilmentää itseään. Luova ja toiminnallinen tekeminen ja kokeminen nimittäin

tarjoavat lapsille keinoja kokea ja hahmottaa maailmaa heitä puhuttelevalla ja innostavalla tavalla (Opetushallitus 2016, 41–42).

Toiminnalliset ja luovuutta edistävät työskentelytavat ovat lapsille luontevia ilmaisun ja oppimisen tapoja, sillä lapset ilmentävät itseään toimimalla. Toiminnallisuuden ja luovuuden on mahdollista toteutua esimerkiksi lasten leikissä, tutkiessa, liikkuesssa ja taiteellisen kokemisen sekä ilmaisun avulla. (Opetushallitus 2018, 38.) Päiväkotiympäristössä luovat kokemukset voivat syntyä muun muassa musiikista, kuvallisesta työskentelystä tai draamasta (Liuska & Turunen 2015, 11). Myös loruttelu, laulaminen, tanssiminen ja muu yhteinen hassuttelu ovat hyviä esimerkkejä luovasta toiminnasta (Opetushallitus 2016, 39). Järjestämässäni toiminnassa pyrin hyödyntämään luovia menetelmä monipuolisesti, mutta kuvallinen työskentely ja leikki sopivat toiminnalliseen prosessiin parhaiten. Nämä keinot sopivat myös niille ryhmän lapsille, jotka eivät vielä ilmennä itseään puhumalla. Suvilehto (2016, 145–147) toteaaakin, että jo pieni vauva etsii keinoja kertoa asioita ja luovin keinoin, kuten ryhmässä leikkiessä, laulaessa ja lorutellessa hän voi antaa ja oppia paljon. Luovien menetelmien avulla pyrinkin pääsemään sisälle lasten kokemusmaailmaan ja toteuttamaan yhteisen projektin kukin ajatukset tavoittean.

Liuskan ja Turusen (2015, 11) mukaan luovia ja toiminnallisia menetelmiä käytettäessä kaikki on mahdollista ja leikisti totta, jolloin lapsi pääsee hyödyntämään omaa mielikuvitustaan ja jakamaan näkemyksiään muille. Solatien (2009, 45, 48) mukaan lapsen luovuuteen on tärkeää luottaa ja myös hullunkurisimmat ajatukset tulee ottaa vähättelemättä vastaan ja mahdollisuuksien mukaan myös käytäntöön. Nietosvuori (2008, 136) painottaa, että luovia menetelmiä hyödyntäessä toiminnan tulos ei ole oleellinen vaan se, mitä tapahtuu yhteisessä työskentelyprosessissa. Solatie (2009, 45) korostaa, että mitä useammin lasta rohkaistaan luovuuteen, sitä enemmän hän innostuu ja sen myötä myös osallistuu. Ryhmän lapset työhöni osallistaakseni pyrinkin toimimaan lapsia rohkaisevana ja kannustavana aikuisena, jotta lapset voisivat tuntea hyväksynnän ja turvallisuuden tunnetta ja innostua näin toimintaan osallistumisesta. Näin työni voisi muotoutua lasten näköiseksi ja toteutua osallisuuden periaatteiden mukaisesti.

6.2 Havainnointi ja dokumentointi tiedontuotannon menetelminä

Havainnoinnin avulla lapsesta saatu tieto auttaa kasvattajaa toimimaan niin, että hän voi edistää lapsen oppimista ja hyvinvointia ja vastata paremmin lapsen tarpeisiin (Koivunen & Lehtinen 2016, 33). Havainnoimalla järjestämäni toimintaan osallistuvia lapsia tarkoitukseni oli saada syvempää tietoa lasten tarpeista ja toiveista ja kohdistaa oma kehittämistyöni juurikin heidän näiden tekijöiden mukaiseksi. Esimerkiksi toteuttamani pienryhmätoiminta on oiva paikka lasten havainnoimiselle, sillä siinä lapsiryhmää voidaan havainnoida paremmin ja yksittäisiä lapsia vieläkin herkemmin. Koivusen ja Lehtisen (2016, 52) mukaan pienemmässä ryhmässä yksittäinen lapsi tulee paremmin näkyviin kuin suuressa ryhmässä, jossa kasvattajalla ei ole niin paljon aikaa tai mahdollisuuksia yksittäisen lapsen huomioimiseen. Pienryhmätoiminnassa on myös vähemmän ulkoisia häiriötekijöitä, jolloin kasvattajan on mahdollista saada luotettavampaa tietoa siitä, mitä yksittäinen lapsi tarvitsee. (Koivunen & Lehtinen 2016, 52.)

Havainnoinnin yhteydessä esiin tulevia asioita tulee kirjata ylös eli dokumentoida, jotteivat ne pääse unohtumaan. Dokumentoinnin apuvälineenä voidaan käyttää esimerkiksi valmista havainnointilomaketta tai jos tilanteeseen sopivaa lomaketta ei ole, voidaan sellainen laatia. (Koivunen & Lehtinen 2016, 78–79.) Laadinkin toteuttamani toiminnan eri vaiheiden havainnoimiseen sopivia lomakkeita (liitteet 1, 2 & 3) ja muotoilin ne helposti täydennettäviksi, jotta havainnointi toiminnan aikana olisi mahdollisimman sujuvaa. Suunnittelemani toiminnasta osa toteutetaan ohjatuissa toimintatuokioissa, jolloin tilanteisiin voi osallistua muitakin kasvattajia. Tällöin joku kasvattajista voi toimia tuokion havainnoijana ja minä voin keskittyä ohjaamiseen ja samalla varmistaa, että havainnoija saa hoitaa työnsä rauhassa. Koivusen ja Lehtinen (2016, 51) mukaan myös toiminnan ohjaaja tekee havaintoja, mutta kirjaamattomina ne jäävät satunnaisesti tiedoksi. Tilanteessa mukana olleiden kasvattajien onkin hyvä päästä käsittelemään kaikki havaintonsa pian tuokion jälkeen, sillä näin myös dokumentoimattomat havainnot ovat muistissa ja ne voidaan yhdistää havainnoinnista vastanneen kasvattajan muistiinpanoihin. (Koivunen & Lehtinen 2016, 50–51.)

Koivusen ja Lehtisen (2016, 79) mukaan myös lasten tekemiä tuotoksia voidaan käyttää eräänlaisina dokumentteina. Tarkastellessani lasten osallisuutta omassa

kehittämistyössäni voivat prosessin aikana muotoutuvat tuotokset toimia esimerkiksi lasten kiinnostuksen ja sitoutuneisuuden mittareina. Lasten tuotokset antavat kasvattajalle tietoa lasten senhetkisistä taidoista ja mielenkiinnon kohteista, mitä kasvattaja voi hyödyntää toiminnan lapsilähtöisessä kehittämisessä (Koivunen & Lehtinen 2016, 79–80.) Kun kasvattaja pyrkii toiminnassaan tarttumaan havaitsemiinsa ja dokumentoimiinsa lasten mielenkiinnonkohteisiin, on tapahtunut pedagogista dokumentointia, joka on auttanut kasvattajaa toteuttamaan kasvatustyötä lapsilähtöisesti. (Rintakorpi & Vihmari-Henttonen 2017, 14–16.) Pyrikin tarkastelemaan prosessin aikana kertyviä dokumentteja pedagogisin silmin ja ammentamaan niistä tietoa lapsilähtöisen toiminnan toteuttamiseksi.

6.3 Prosessiarvioinnin menetelmät

Prosessiarvioinnissa kehittämistyön arviointi rakennetaan projektin sisälle vahvistamaan sen tavoitteellista, tietoista ja oppivaa toteuttamista. Siinä tehdään johtopäätöksiä seurantatiedon, palautteen ja itsearvioinnin pohjalta, minkä myötä kehittämistoimintaa ohjataan kohti prosessin tavoitteita. Kun arvioitavasta kehittämistyöstä halutaan mahdollisimman kattava kuva, voidaan prosessiarvioinnissa yhdistellä erilaisia lähestymistapoja sen sisäiseksi menetelmiksi. (Seppänen-Järvelä 2014, 25, 31, 43.) Omassa kehittämistyössäni prosessiarvioinnin menetelmiksi valikoituivat havainnointi, palautekeskustelut ja reflektointi, sillä ne olivat soveltuvuudeltaan parhaat työni arvioimiseen. Seppänen-Järvelä (2014, 17, 29–30) muistuttaa, että kehittämistyötä arvioidessa kaikkea ei kuitenkaan voida arvioida, vaan arviointi tulee kohdistaa sen mukaan, mitkä ovat projektin toteuttamisen kannalta kriittisimpiä osatekijöitä.

Prosessiarvioinnissa on tärkeää kiinnittää katse kohderyhmää koskeviin huomioihin, kuten siihen, miten kohderyhmä itse kokee kehittämistyön (Seppänen-Järvelä 2014, 33). Koska kohderyhmäni olivat pienet lapset, oli heille sopivan arviointimenetelmän valintaan kiinnitettävä erityistä huomiota. Päädyin mukailemaan valinnassa Kallialaa (2008, 64), sillä hänen mukaansa pienten lasten kohdalla heidän arvionsa voidaan selvittää havainnoimalla. Lapsi elää tässä ja nyt, joten arvioinninkin on tapahduttava juuri siinä hetkessä. Lasten toimintaa havainnoimalla voidaan siis tehdä tulkintoja, joita voidaan käyttää arvioinnin aineistona. (Kalliala 2008, 64–65.) Jotta toiminnasta

poimittuja havaintojen voidaan pitää kehittämistyön arvioinnin laatua ja uskottavuutta lisäävänä menetelmänä, on sen oltava systemaattista ja dokumentoitua. Tällöin toiminnasta kerääntyy seurantatietoa, jonka pohjalta saadaan tietoa siitä, kuinka asiat toteutuvat ja mihin suuntaan ne etenevät. (Seppänen-Järvelä 2014, 23, 43.) Saadakseni lapsilta kehittämistyötäni koskevia laadukkaita arvioita, tarkoitukseni oli koota prosessimaisesti laajaa havaintoaineistoa, jota voisin tulkita ja käyttää työssäni niin kohderyhmän arviona kuin myös palautteena.

Havainnoinnin ohella myös keskustelut asianomaisten, kuten työn toimeksiantajan ja muiden toimijoiden kanssa antavat tietoa siitä, millaista merkitystä ja vaikutusta kehittämistyöllä on ollut (Seppänen-Järvelä 2014, 39). Omassa tapauksessani ryhmän kasvattajat olivat tärkeitä keskustelukumppaneitani, sillä tein tiimityötä heidän kanssaan ja he olivat tietoisia opinnäytetyöprosessini tavoitteista prosessin alusta alkaen. Seppälä-Järvelää (2014, 33) mukailen projektin lähtökohtia ja vaikutuksia on tärkeää tarkastella kehittämistyön alku- ja päätösvaiheissa, mutta arvioinnin kannalta niihin on tärkeää palata myös prosessin edetessä esimerkiksi asianomaisten kanssa keskustellen. Koinkin, että juuri palautekeskustelua olisi olennaista käydä kehittämistyön kussakin vaiheessa, jotta saisin ulkopuolista tukea omille ajatuksilleni. Keskusteluissa oli tarkoitus käyttää myös erilaisia arvioinnin välineitä, kuten osallisuuden toteutumisen tarkasteluun sopivaa Roger Hartin (1999) luomaa mallia osallisuuden tikapuista (kuvio 1). Keskustelun asianomaisten kanssa oli siis tarkoitus tämentää työni visiota ja saada palautetta siitä, kuinka tavoitteet toteutuvat.

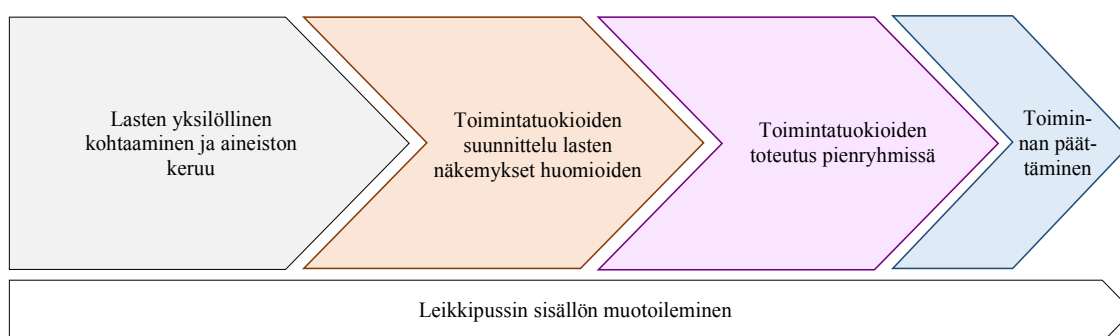
Edellämainittujen arviointimenetelmien lisäksi hyödynsin opinnäytetyöprosessin edetessä reflektointia eli itsearviointia, jolloin arvioin omaa toimintaani. Itsearviointi kuuluu olennaisesti kehittämistyöhön, sillä siinä toiminnan toteutuksesta vastaavat tekijät arvioivat itse työtään, mikä tuottaa työn kehittämisessä välittömämmin hyödynnettävää tietoa kuin ulkopuoliset toimijat voisivat tarjota. Reflektiossa on siis kyse toiminnasta, jossa yksilö pohtii ja peilaa omaa ajatteluaan esimerkiksi suhteessa omiin tavoitteisiinsa. Se on tyypillisesti tiedostamatonta kokemuksesta oppimista, mutta sitä voidaan hyödyntää arvioinnissa, kun siitä tehdään tietoista ja systemaattista. Esimerkiksi työpäiväkirja on tehokas keino refleктоivaan itsearviointiin, sillä sen avulla voidaan tarkastella prosessia takautuvasti, kunhan merkintöjä vain tehdään tarpeeksi usein. Kun reflektion avulla arvioidaan kehittämistoimenpiteiden toteuttamista, peilataan muun

muassa saatuja kokemuksia, tunteita ja havaintoja sekä kerättyä palautetietoa. (Seppänen-Järvelä 2014, 24, 44–45, 48.)

7 Toiminnallisen osuuden toteutus

7.1 Työstövaiheen käynnistäminen

Opinnäytetyöni työstövaiheen käynnistämiseksi allekirjoitin toimeksiantosopimuksen yhdessä opinnäytetyönohjaajieni ja toimeksiantajan kanssa, minkä myötä minulla oli lupa ryhtyä työn toiminnallisen osuuden käytännön toteutukseen. Koska opinnäytetyöni teemana on lasten osallisuus ja tarkoituksena lasten osallisuuden edistäminen sekä siihen vastaavan työvälineen muotoileminen, tein työn suunnitteluvaiheessa paljon taustatutkimustöitä, jotta pystyin valitsemaan sopivia menetelmiä ja toimintamuotoja toteuttaakseni työni mahdollisimman tarkoituksenmukaisesti. Vilkan ja Airaksisen (2004, 26) mukaan hyvin suunniteltu toiminta jäsentää opinnäytetyön toteutusprosessin sen tekijälle niin, että työskentely on johdonmukaista ja tavoitteisiin pyrkivää. Huolellisen suunnittelutyön myötä sain suunnan sille, mihin minun tuli toiminnan toteutuksessa pyrkiä ja millaista lopputulosta työssäni tavoittelin.

Kuvio 3. Opinnäytetyön toiminnallisen osuuden eteneminen (Salosta 2013, 15 mukaillen).

Suunnittelin opinnäytetyöni toiminnallisen osuuden kuvion 3 kuvaamaksi kolmivaiheiseksi työskentelyksi. Turjan (2011a, 32) mukaan lasten osallisuuden tavoitteena on, että lapset ovat osallistumisen ohella vaikuttamassa toiminnan suunnittelussa, päätöksenteossa ja toimeenpanossa. Koska lasten osallistaminen on

opinnäytetyöni ydin, tavoitteenani oli mahdollistaa lasten osallisuus toiminnalliseen prosessiin sen alusta loppuun eli suunnittelusta toimintaan ja sen päättämiseen. Toiminnallisen prosessin oli tarkoitus lähteä liikkeelle kohtaamalla ryhmän lapset yksilöllisesti saadakseni tietoa heidän näkemykistään ja toiveistaan tulevan työskentelyn suhteen. Tiedon keruun myötä tarkoitukseni oli suunnitella toimintatuokioita, joissa lapsilta keräämäni ajatukset tuotaisiin käytäntöön. Kun toimintatuokiot olisi suunniteltu, ajatukseni oli ryhtyä pitämään tuokioita. Toimintatuokiot järjestettäisiin pienryhmissä, jotta lasten osallistaminen toteutuisi yksilöt mahdollisimman hyvin huomioiden. Lasten osallistuttua kaikkiin toimintatuokioihin olisi yhdessä toteutettavan leikkipussin tarkoitus olla valmis, minkä myötä myös toiminnallinen prosessi päättyisi.

Lasten osallistamiseksi toiminnalliseen prosessiin tarvitsin ryhmän kunkin lapsen huoltajalta asianmukaisen kirjallisen luvan. Valmista ja asiaan sopivaa lomaketta ei ollut saatavilla, joten tein itse lupakyselyn (liite 4) ja jaoin sen ryhmän jokaisen lapsen vanhemmalle. Näin välitin vanhemmille tiedon siitä, mihin heidän lapsensa osallistuisi ja varmistin myös, että toiminnallinen prosessi tulisi olemaan hyvien eettisten periaatteiden mukaan toteutettu. Kerroin lupakyselyssä, että teen sosionomin koulutuksen opinnäytetyötä ja että haluaisin osallistaa ryhmän lapset siihen liittyvään toimintaan. Avasin kyselyssä lyhyesti opinnäytetyöni aiheita ja kerroin toiminnasta, jonka myötä kokoaisimme yhdessä lasten kanssa ryhmän oman leikkipussin. Kertomani myötä kysyin vanhempien lupaa lasten osallistumiseen ja heidän toimintansa havainnoimiseen sekä painotin, etten käytä raportissani mitään lasten tunnistamiseen liittyviä tietoja. Ryhmän kaikkien lasten vanhemmat vastasivat kyselyyn myöntävästi ja niin pystyin aloittamaan opinnäytetyöni työstövaiheen osallistaen siihen ryhmän lapsista jokaisen.

7.2 Lasten yksilöllinen kohtaaminen

Aloittaakseni lasten osallistamisen päätin kohdata lapset yksilöllisesti rauhallisessa tilassa, jotta jokainen saisi kokea kanssani keskittyneen ja turvallisen hetken omien ajatustensa ilmaisemiseksi. Turjan (2011b, 46–47) mukaan pienten lasten osallisuus lähtee liikkeelle pienistäkin vuorovaikutustilanteista, joissa lapsi pääsee vaikuttamaan omiin asioihinsa ja tulee näin ollen kuulluksi. Koin, että kahdenkeskeinen hetki kunkin lapsen kanssa tarjoaisi lasten vaikuttamisen mahdollisuuksille hyvät puitteet, ja tarjosin

kullekin lapselle juuri sen verran aikaa kanssani kuin he tarvitsivat. Tarkoitukseni oli saada selville lasten yksilölliset mielenkiinnon kohteet, joiden pohjalta rakentaisimme yhdessä lasten kanssa heidän mieleisensä leikkipussin. Koska kohderyhmänä olivat alle kolmevuotiaat lapset, ei jokaisella ollut mahdollisuutta kertoa omista ajatuksistaan sanoin, joten käytin kohtaamisissa luovana apukeinona kuvia, joita ryhmän pienimmätkin lapset pystyivät osoittamaan. Päädyin kuviin apukeinona, sillä esimerkiksi Launosen (2007, 38, 42–43) mukaan kasvattajan oikeat tulkinnat lapsen osoittamista asioista, kuten kuvista mahdollistavat pienenkin lapsen osallisuuden kokemuksen.

Ennen lasten yksilöllisiä kohtaamisia kokosin kuvaston, jonka sisällön olin teemoitellut laajoiksi kuvakokonaisuuksiksi. Teemoiksi valikoituivat muiden muassa eläimet, leikkivälineet, kulkuneuvot, musiikki ja satuhahmot, sillä kokemukseni mukaan tiesin niiden kiinnostavan monia lapsia. Kukin teema sisälsi kymmeniä kuvia, joista uskoin jokaisen lapsen voivan löytää itselleen mieleisiä asioita. Esitin kuvaston kullekin lapselle teema kerrallaan ja jokainen lapsi ryhtyikin osoittamaan kuvia innoissaan sekä taitojensa mukaan kertomaan näkemästään ilo kasvoillaan. Kahdenkeskisissä vuorovaikutustilanteissa jaoin lasten kanssa tarkkaavaisuuden samaan kohteeseen, jolloin pystyin huomaamaan helpommin myös kunkin lapsen sanattomatkin viestit. Lasten puheen kuuntelu ja elekielen sekä osoitusten tulkinta antoivat minulle kokonaisuudessaan paljon tietoa lasten ajatuksista ja näin pystyin havaitsemaan asioita, jotka vaikuttivat olevan lapsille tärkeitä tai heitä kiinnostavia. Oikeiden tulkintojen tekemiseksi kiinnitin erityistä huomiota sensitiiviseen työotteeseeni, sillä muiden muassa Launosen (2007, 38, 42–43) mukaan se on erityisen tärkeä tekijä pienten lasten osallisuuden kokemuksen toteutumisessa.

Lapsia yksilöllisesti kohdatessa keskeinen tavoitteeni oli lasten toimintaan liittyvä havaintojen tekeminen ja niiden ylöskirjaaminen. Koivusen ja Lehtisen (2016, 78) mukaan havainnoinnin yhteydessä esiin tulevat asiat on tärkeää laittaa muistiin samassa hetkessä, jotteivät ne pääse unohtumaan, joten olinkin valmistautunut muistiinpanojen tekemiseen luomalla tilanteeseen sopivan havainnointilomakkeen (liite 1). Olin muotoillut lomakkeen helposti täytettäväksi, jotta myös siihen dokumentoidun aineiston läpikäynti olisi mahdollisimman sujuvaa. Rakensin lomakkeeseen kullekin lapselle omat sarakkeet, joihin kirjasin kunkin lapsen osoittamat ja kertomat asiat sekä näyttämät eleet. Kunkin lapsen kohdalla oli yhteensä kuusi saraketta, jotka käsittivät tekemäni kuvaston

teemat. Lomakkeen sarakkeisiin oli helppo kirjoittaa havaintojeni mukaisia yksittäisiä sanoja ja lyhyitä lauseita, joista pystyin myöhemmin näkemään lasten mielenkiinnonkohteet helposti. Koska jokainen lapsi löysi tekemästani kuvastosta itselleen mieleisiä asioita, sain koottua kattavan määrän havaintoja, joiden pohjalta pystyin siirtymään sujuvasti seuraavaan työvaiheeseen.

7.3 Pienryhmätuokioiden valmistelu

Ryhdyn suunnittelemaan pienryhmissä toteutettavia toimintatuokioita lapsilta keräämiäni havaintoja mukaillen. Ryhmän lasten tekemät valinnat toimivat suunnitteluni pohjana, jolloin he olivat saaneet vaikuttaa siihen, millaisia aiheita tuleva työskentely tulisi sisältämään. Olin merkinnyt kunkin lapsen osoittamat mieleiset kuvavalinnat tekemäni havainnointilomakkeeseen (liite 1) ja tarkastelin dokumenttia tehden siitä yhteenvetoja. Tarkoitukseni oli koota aineistosta 15 lapsille mieleisintä aihetta, joiden perusteella muotoilisin alle kolmevuotiaalle sopivia osallisuuden mahdollistavia leikkejä. Päädyin muotoilemaan yhteensä 15 leikkiä, jotta jokainen ryhmän 12 lapsesta saisi valita itselleen mieluisimman useammasta esitetystä vaihtoehdosta. Tavoitteenani oli, että jokainen ryhmän lapsista tutustuisi ensimmäisten toimintatuokioiden aikana leikkeihin ja valitsisi niistä haluamansa. Kun valinnat olisi tehty, olisi jokaisella mieleinen leikkikortti seuraavissa tuokioissa tehtävää jatkotyöskentelyä varten.

Lasten yksilöllisissä kohtaamisissa apuvälineenäni olleen havainnointilomakkeen mukaan lasten mielestä kiinnostavimpia teemoja olivat eläimet, kulkuneuvot ja satuhahmot. Teemoihin sisältyviä suosikkiaiheita olivat muiden muassa autot, lohikäärmeet ja monet eksoottiset eläimet. Ryhtyessäni suunnittelemaan lasten valitsemien aiheiden mukaisia leikkejä koin opinnäytetyöni työmäärään sopivasti suhteutetuksi keinoksi etsiä jo olemassa olevia leikkejä, joista ammentaa ideoita valittuihin aiheisiin, lasten ikään ja kehitystasoon sekä toiminnan tavoitteisiin vastaaviksi. Koivusen ja Lehtisen (2016, 166–168) mukaan pienten lasten leikeissä tärkeintä on toiminnallisuus, yhdessäolo ja läheisyys, joten etsinkin leikkejä, joissa kyseiset tekijät tulisivat esiin. Leikkejä muotoillessani huolehdin erityisesti siitä, että niistä jokainen mahdollistaisi lasten osallisuuden, sillä juuri sitä työssäni tavoittelin. Turjan (2011b, 43, 46–47) ajatuksia mukaillen koin, että pienten lasten kohdalla osallisuuden näkyväksi

tekeminen toimisi käytännössä parhaiten valintoja tehden lapselle esitettyjen vaihtoehtojen pohjalta. Edellä mainittuja tekijöitä mukailleen yhdeksi leikeistä muodostuikin toiminnallinen ja läheisyyden mahdollistava lorutteluleikki, Pikkudelfiinit ja -kalat uima-altaassa, jossa lapset saisivat valita, ovatko he delfiineitä vai kultakaloja.

Kun olin muotoillut kaikki 15 leikkiä, tulostin niitä kuvaavat ohjeet ja etsin ilmaisista kuvapankeista kutakin leikkiä havainnollistavia piirroskuvia. Leikkien esittelemiseksi lapsille kiinnitin kuvat ja ohjeet korttipohjiin väliaikaisesti sinitarralla, jotta lapset saisivat tehdä valitsemistaan korteista oman näköisiä toiminnallisen prosessin myöhemmässä vaiheessa. Suunnittelemani toimintatuokiota valmistellessa huolehdin siitä, että minulla olisi leikkikorttien ohella kaikki toimintaan tarvittavat välineet valmiina, jotta tuleva työskentely olisi mahdollisimman sujuvaa. Toimintaan valmistautumiseksi etsinkin korteille sopivan leikkipussin ja keräsin yhteen muutamissa leikeissä tarvittavia välineitä. Kun valmistelut alkoivat olla tehtynä, minun oli tärkeää keskustella tulevista toimintatuokioista myös ryhmän kasvattajien kanssa. Keskustelimme tuokioista ryhmän tiimikeskustelussa ja sovimme päivistä, jolloin pitäisin toimintatuokiot pienryhmille. Sovimme myös, että ryhmän varhaiskasvatuksen opettaja osallistuisi tuokioihin havainnoijana, jotta saisin dokumentoitua tietoa työni arviontia varten.

7.4 Pienryhmien toimintatuokioiden toteutus

Pienryhmissä toteutettavia tuokioita oli tarkoitus olla yhteensä kolme, joissa pyrin mahdollistamaan lapsille osallisuuden kokemuksia niin turvallisuuden ja tärkeyden tunnetta luoden kuin vaikuttamisen mahdollisuuksia tarjoten. Olin suunnitellut, että ensimmäisessä tuokiossa esittelisin lapsille heidän mielenkiinnon kohteidensa pohjalta kokoamani leikkipussin, jonka sisältöä kokeilisimme yhdessä. Toisessa tuokiossa lapset pääsisivät valitsemaan leikkipussista oman leikkikortin, jonka he saisivat askarrella haluamansa näköiseksi. Kolmannessa tuokiossa palaisimme puolestaan leikkien ääreen ja kokeilisimme valmistuneen leikkipussin toimivuutta. Ajatuksenani oli järjestää jokainen toimintatuokio kolmeen kertaan, jotta ryhmän 12 lasta olisi mahdollista jakaa pienempiin neljän hengen ryhmiin. Tuokioille oli varattu ryhmän kalenterista kolme päivää, joten tavoitteenani oli toteuttaa yksi tuokio kaikille pienryhmille kunakin päivänä. Ajatuksenani oli myös, että jos lapsia puuttuisi paikalta, järjestäisin samat tuokiot

poissaolleille myöhempanä ajankohtana, jotta kaikki saisivat tasavertaisen mahdollisuuden osallistua yhteiseen projektiimme.

Ensimmäisellä tuokiolla pienryhmät koostuivat neljästä lapsesta ja kahdesta kasvattajasta, joista minä toimin tuokioiden ohjaajana ja ryhmän varhaiskasvatuksen opettaja havainnoijana. Toiminnalle oli varattu oma tila, jossa saimme tutustua leikkipussiin rauhassa ja myös havainnoija sai keskittyä tehtäväänsä keskeytyksettä. Lapset osallistuivat ensimmäiselle tuokiolle innoissaan, sillä tuokioilla oli heille entuudestaan tuttuja asioita, mutta myös uutta ja mielekäästä koettavaa. Tuttua oli muun muassa lattialle piiriin istumaan asettuminen ja jo olemassa olevien pussien avaamiseen liittyvän Kuka saa, kuka saa -laulun laulaminen. Laulun myötä nimettiin, kuka lapsista sai vuorollaan tutkia pussin sisältöä ja valita sieltä itselleen mieleisen leikkikortin. Kortti kerrallaan leikimme sen ohjeiden mukaisen leikin, mutta annoin myös lapsille mahdollisuuden vaikuttaa leikkien toteutumiseen omaa luovuttaan käyttäen. Esimerkiksi eräässä leikissä ohjeistin lapsia painamaan päänsä merkin nähtyään piiloon, mutta lapset sovelsivatkin ohjetta juosten itse piiloon. Leikki oli niin leikittynä täynnä riemua, joten päivitin leikin ohjeet lasten ilmaiseman toiminnan mukaiseksi. Kun tarjosin lapsille mahdollisuuden toimia luovasti, moni leikeistä sai ryhmän lasten kokemusmaailmaa paremmin vastaavan ilmeen.

Kussakin ensimmäisen toimintatuokion pienryhmässä leikkipussista nostettiin yksi kortti lasta kohti ja niin jokainen osallistuja sai itselleen oman leikin toisessa tuokiossa tehtävää askartelua varten. Ensimmäinen tuokio järjestyi hienosti, sillä kussakin ryhmässä oli sekä 2–3 -vuotiaita että alle kaksivuotiaita lapsia, jolloin isommat saivat näyttää pienemmille mallia ja pienemmät taas saivat helpommin tarvitsemaansa apua ja aikuisen läheisyyttä. Jokaisessa ryhmässä oli myös helposti innostuvia ja muita innostavia lapsia, jolloin ryhmän ujoimmatkin lapset osallistuivat toimintaan mielellään. Ensimmäisen tuokion pituus oli noin 15–20 minuuttia, mikä oli kokemusperustaisesti sopiva aika kiireettömän toimintatuokion pitämiseen ja pienten lasten mielenkiinnon ylläpysymiseen. Aika sopi hyvin myös toiminnan havainnoijalle, sillä hän ehti kirjata rauhassa omat havaintonsa tilanteeseen suunniteltuun havainnointilomakkeeseen (liite 2). Tuokion päätteeksi olimme varanneet havainnoijan kanssa aikaa myös havaintojen läpikäynnille, sillä esimerkiksi Koivunen ja Lehtinen (2016, 78–79) painottavat, että tilanteessa mukana olleiden kasvattajien on hyvä päästä käsittelemään kaikki havaintonsa pian tuokion

jälkeen, jotta myös dokumentoimattomat havainnot voidaan yhdistää muistiinpanoihin luotettavasti.

Toisessa pienryhmien toimintatuokiossa asetuttiin pöytien ääreen ja lapset saivat aloittaa valitsemansa leikkikortin muotoilun. Tässä tuokiossa minä vastasin toiminnan havainnoinnista, sillä rauhallinen toiminta mahdollisti sen. Toiminta aloitettiin avaamalla leikkipussi ja jakamalla lapsille heidän aiemmin valitsemansa leikkikortit. Olin kiinnittänyt korttien kuvat ja ohjeet korttipohjiin väliaikaisesti sinitarralla, jotta lapset saisivat asetella ja liimata ne uudelleen haluamallaan tavalla. Leikekuvien asettelun ohella lapset saivat piirtää kuville myös taustakuvan sekä halutessaan vaihtaa korttipohjan värin. Näin lapsilla oli mahdollisuus toimia luovasti ja rakentaa kortista oman näköisensä tuotos. Toteutus oli hyvin yksinkertainen, mutta se oli tarkoituksenmukaista, koska pieniä askartelijoita istui pöydän ääressä yhtä aikaa neljä. Lasten iän ja kehitystason mukaisesti he vaativat askartelussa paljon apua ja ohjausta, mutta tämä onnistui, kun olin huomionut ryhmien kokoonpanossa niin lasten tuen tarpeet kuin muut erityispiirteet. Järvistä ja Mikkolaa (2015, 42) mukaillen sujuvan toiminnan kannalta oleellista olikin pienryhmien toimivuus.

Aloitin kolmannet toimintatuokiot ryhmän kalenteriin merkityn päivän mukaan, jolloin kokeilin leikkipussin toimivuutta aiemmille tuokioille osallistuneiden lasten kanssa. Osa lapsista oli ollut aiempien toimintatuokioiden aikana poissa, eli jokainen ei ollut vielä askarrellut omaa leikkikorttiaan, mutta pääsivät tekemään sen myöhempänä ajankohtana. Jätinkin vielä askartelua vailla olevat kortit odottamaan niiden valmistumista, jotta lapset saisivat esitellä ne muille sellaisina kuin he halusivat niiden olevan. Jo valmistuneita leikkikortteja kokeiltiin kahden pienryhmän kanssa samaan tapaan kuin ensimmäisellä toimintatuokiolla, mutta mikä innostus lapsista välittyi omia ja toisten kortteja tutkiessa, oli paljon suurempaa kuin aiemmissa tuokioissa. Tässä toimintatuokiossa mukanani oli myös havainnoija, joka teki havaintoja ryhmän leikkipussin toimivuudesta. Hän keräsi havaintoja ryhmästä kyseiseen tuokioon suunnittelemaani havainnointilomaketta hyödyntäen (liite 3) ja merkitsi muistiin kaiken sen innostuksen, minkä myös hän oli havainnut. Kun kolmas toimintatuokio oli pidetty kaikkien ryhmän lasten kanssa, leikkipussi oli valmis ja vapaasti käytettävissä niin lasten kuin kasvattajien toimesta.

8 Lasten osallisuutta edistävä leikkipussi

Opinnäytetyöni toteutettiin toiminnallisen opinnäytetyön prosessin mukaisesti, joten sen tavoitteena oli luoda jokin ammatilliseen käyttöön sopiva tuotos. Työni tuotoksena syntyikin leikkipussi (liite 5), jonka tarkoituksena oli edistää alle kolmevuotiaiden lasten osallisuutta päiväkotiryhmässä. Koska työni teemana oli lasten osallisuus, syntyi leikkipussi yhteistyössä työhön mukaan valikoituneen lapsiryhmän kanssa heidät niin työn suunnitteluun kuin toteutukseen osallistaen. Ryhmän kanssa toteuttamani toiminnallisen prosessin myötä syntyi lopulta 12 leikkikorttia, jotka laitettiin pussiin ja otettiin käyttöön sekä ryhmän lasten keskuudessa että kasvattajien työvälineenä. Leikkikortit tehtiin siis itse, mutta niiden säilytykseen sopiva pussi löytyi valmiina päiväkodin varastosta, jossa se odotti sopivaa käyttötarkoitusta. Näin lapset saivat käyttöönsä osallisuuden mahdollistavan välineen, jonka avulla kertoa kasvattajille leikkitoiveistaan. Sen ohella kasvattajat saivat puolestaan uuden työvälineen, jonka avulla mahdollistaa paremmin ryhmän pienimpienkin lasten osallisuuden kokemuksia.

Kuvaillakseni lisää valmista leikkipussia on se sisällöltään luovasti toteutettu, ryhmän lasten näköinen ja siellä on heistä jokaiselle jotakin mieleistä. Pussin sisältämissä leikkikorteissa on kuvat, joista ilmenee, mikä on minkäkin leikin aihe ja toisella puolella taas on ohjeistus, jonka mukaan aikuinen voi ohjeistaa leikin lapsille. Kaikissa leikeissä tärkeintä on mielekäs yhdessäolo ja läheisyys, mutta niistä jokainen on suunniteltu niin, että lapset voivat kokea osallisuuden tunnetta ja vaikuttaa leikin toteutumiseen. Leikkien teemat ovat lasten määrittämiä, sillä he saivat vaikuttaa leikkien suunnitteluun ilmaisemalla omat mielenkiinnon kohteensa kuvatyökalua apuna käyttäen. Leikkien ohjeet ovat puolestaan minun määrittämiäni, mutta leikkejä testatessa, muokkasinkin niistä osaa lasten ilmentämän luovan toiminnan mukaisiksi. Leikkipussia työstäessä lapsille konkreettisin vaikuttamisen kohta oli korttien askartelu, sillä tällöin lapsista oli havaittavissa innostuneita kokemuksia siitä, että he ovat osallistuneet ja vaikuttaneet leikkipussin luomiseen. Näin leikkipussista syntyi käyttäjiensä näköinen ja sen luomiseen osallistumisen myötä heille myös hyvin merkityksellinen.

Leikkipussiin sisältyy muiden muassa kappaleessa 7.3 lyhyesti mainitsemani Pikkudelfiinit ja -kalat uima-altaassa -niminen leikkikortti, joka on mielestäni hyvä

esimerkki toteuttamani toiminnan ja välineen mahdollistamasta osallisuudesta. Lasten osallisuus toteutui sen kohdalla monipuolisesti, sillä erään lapsen osoittamat mielenkiinnon kohteet näkyivät siinä selkeästi ja sama lapsi valitsikin sen itselleen jatkotyöstettäväksi. Leikin elementit eli delfiinit, kalat ja uima-altaan valinnut lapsi oli mielissään inspiroimastaan leikistä, jolloin hänen osallisuutensa toteutui niin lapsen mielipide huomioiden kuin myös hänen päätöksentekonsa mahdollistaen. Osallisuus näkyy selkeästi myös leikin sisällä esimerkiksi valinnan mahdollisuutena, jolloin kukin leikijä saa osoittaa kortin kuvista, ollaanko vuoroin pikkudelfiinejä vaiko -kaloja. Valinnan myötä lausutaan sen mukainen loru ja luikerrellaan ”uima-altaassa”, kunnes ohjaaja nappaa haina tai haukena yhden luikertelevista leikkijöistä kiinni. Lasten vaikutus leikkiin näkyi myös siinä, että he osoittivat luikertelun sijaan haluavansa juosta nappaajaa karkuun, joten tämä muuttuikin leikin uudeksi ohjeeksi. Näin leikistä tuli sen inspiroineen lapsen näköinen, ryhmän mieleisen toiminnan mukainen ja toiminnassa lasten osallisuuden mahdollistava leikki.

Pyrin toteutuksessa siihen, että leikkipussi toimisi lapsen ja aikuisen vuorovaikutuksen välineenä, jolloin lapsi pystyisi välittämään toiveitaan aikuiselle ja aikuinen voisi ymmärtää lapsen viestin paremmin. Valmis tuotos täytyi siis asettaa päiväkotiin niin, että se olisi myös lasten saatavilla. Esimerkiksi Kallialaa (2008, 64–65) mukaillen yhtenä oleellisena asiana pienten lasten osallisuuden edistämässä onkin toimintaympäristön rakentaminen sellaiseksi, että lapsi saa helposti haluamansa tavarat ja asiat. Tällöin lapsi on tietoinen toimintamahdollisuuksistaan ja kykenee tekemään valintoja itse. Leikkipussi saikin naulakkopaikan ryhmän toimintatilan seinältä, missä on myös muita toiminnassa hyödynnettäviä välineitä. Välineet on aseteltu niin, että ne ovat vähintäänkin lasten nähtävillä, jotta pienimmätkin voivat pyytää niitä käyttöönsä osoittaen. Ryhmän vanhemmat lapset puolestaan yltyivät ottamaan ne käyttöönsä jo itse ja he toimivatkin niitä tutkien, toisillensa näyttäen tai aikuisia toimintaan mukaan pyytäen.

9 Toiminnan arviointi ja asianomaisten palaute

9.1 Lasten näkemys toiminnasta

Opinnäytetyötäni toteuttaessa ja osallisuuden teemaan syventyessä koin oleelliseksi, että minun on tehtävä näkyväksi se, miten lapset kokivat yhteisen projektimme. Halusinkin osallistaa ryhmän lapset myös työni arviointiin ja selvittää, millaiseksi he toteutuksen arvioisivat. Työni arviointimenetelmiä nimetessä kuvasin, että selvittäisin lasten arvion havainnoimalla heitä toiminnan aikana, sillä Kallialan (2008, 64) mukaan pienten lasten mielipiteet ovat aitoja juuri siinä hetkessä. Kallialaa mukaillen lasten toimintaa havainnoimalla voidaan siis tehdä tulkintoja, joita hyödyntää arvioinnin aineistona. (Kalliala 2008, 64–65.) Havaintojen dokumentoimiseksi loinkin lomakkeita (liitteet 2 & 3), joihin kerättiin aineistoa lasten arvion näkyväksi tekemiseksi. Havaintoja kerättiin kaikilta lasten kanssa toteuttamiltani pienryhmien toimintatuokioilta ja tulkittavaa aineistoa kertyikin niin jokaisen yksilön kuin myös ryhmän toiminnan tarkkailusta.

Lasten osallisuus pienryhmätoiminnassa – havainnot yksilöistä -niminen lomake (liite 2) tarjosi kasvattajan tekemillä huomioilla täytettynä tietoa yksilöiden osallisuuden toteutumisesta järjestämälläni tuomintatuokioilla. Dokumentoituja havaintoja tarkastellessa voinkin todeta, että yksilöiden toiminnasta huokui selkeä innostus ja että toiminta oli onnistunut mielekkyydellään sitouttamaan siihen lapsista lähes jokaisen. Moni lapsista ilmaisi esimerkiksi haluavansa toimintatuokioiden vain jatkuvan ja jatkuvan, mitä mahdollisuuksien mukaan kuuntelinkin. Mielekäs toiminta ja lasten ajatuksiin tarttuminen antoikin heille kokemuksia siitä, että he olivat merkityksellisiä osallistuessaan yhteiseen toimintaan. Havaintojen mukaan myös yksilöiden vaikutusmahdollisuudet toteutuivat näkyvästi, sillä toimin ohjaajana lapsia kuunnellen ja heidän päätöksentekonsa mahdollistaen. Tästä esimerkkinä on se, että yksilöt saivat tehdä toiminnan aikana muun muassa paljon valintoja ja heitä myös kannustettiin siihen. Havainnointilomakkeesta selviää, että lapsista huokui myöskin osallisuuteen liittyvä turvallisuuden tunne, joka innosti ja rohkaisi lapsia osallistumaan.

Pienryhmän toiminnasta tehtyjä havaintoja käsittelevä lomake (liite 3) antoi samoja viitteitä lasten osallisuuden toteutumisesta kuin yksilöiden osallisuuteen keskittynyt

lomake. Ryhmästä tehdyt huomiot antoivat kuitenkin yhtenäisemmän käsityksen lasten kokemuksista, sillä toiminnan havainnoija oli päässyt keskittymään osallisuuden toteutumiseen lasten yksittäisiä kokemuksia suurempana ilmiönä. Lomakkeesta selviääkin muun muassa, että lasten toimintaan osallistaminen oli tasapuolista ja että ohjaaja huomioi sanavalinoillaan koko ryhmän. Merkintöjen mukaan olin lapsille ohjaajana kannustava, mahdollistava, mallintava ja salliva. Kaikki nämä tekijät tekivät minusta sensitiivisen ohjaajan ja mahdollistivat lapsia osallistavan kohtaamisen sekä tarjosivat niin lapsille kuin minulle luovia ja mieleisiä yhteisiä kokemuksia. Järvisen ja Mikkolan (2015, 39–42) mukaan pienryhmätoiminnan pyrkimys onkin vahvistaa ja syventää aikuisten ja lasten välistä vuorovaikutusta sekä edistää lasten osallisuutta ja tähän havainnoista tehtyjen tulkintojen perusteella päästiinkin. Pienryhmä oli siis luonut lapsille tunteen turvallisesta ympäristöstä, jossa oli helppo ilmentää kunkin omanlaista toimintaa ja tehdä omia valintoja sekä päätöksiä.

Havainnoista selviää, että pienet ryhmät mahdollisivat aidon osallisuuden toteutumisen, sillä ohjaajalla oli todella aikaa lasten yksilölliseen huomioimiseen. Opasta (2013, 159) mukaillen oli pienten lasten yksilöllinen kohtaaminen lapsen kehityksen kannalta erityisen antoisaa niin lapselle kuin myös aikuiselle, sillä kohtaaminen oli mahdollisuus oppia kuulemaan ja tukemaan kutakin lasta entistä paremmin. Myös Järvistä ja Mikkolaa (2015, 39–42) mukaillen pienryhmät mahdollistivat sensitiivisenä kasvattajana toimimisen, jolloin jokaiselle lapselle oli mahdollisuus luoda kokemus siitä, että hän oli tärkeä ja ainutlaatuinen osa toimintaa. Näiden lomakkeisiin kirjattujen havaintojen perusteella lasten puolesta tehtynä yhteenvetona heidän osallisuutensa edistämisen voidaankin todeta toteutuneen monin tavoin.

9.2 Ryhmän kasvattajien palaute

Lapsiryhmän kasvattajat olivat opinnäytetyötäni arvioidessa tärkeitä keskustelukumppaneitani. He näkivät opinnäytetyöprosessini kunkin vaiheen ja olivat tietoisia työni tavoitteista, joten heillä oli siitä myös palautetta annettavaksi. Sainkin kasvattajilta niin kannustavaa, innostavaa kuin myös rakentavaa palautetta muun muassa pitämieni toimintatuokioiden päätteeksi ja tiimikeskustelujen yhteydessä. Keskustelujen oli tarkoitus täsmentää työni visiota, mahdollistaa palautteen saanti siitä, kuinka työn

tavoitteet toteutuvat ja arvioida sitä, miten olen kehittämistyössäni onnistunut. Koska kasvattajat antoivat palautetta ja arvioivat toteuttamaani toimintaa suullisesti, tein keskusteluista muistiinpanoja, jotta voisin tarkastella palautteita myös takautuvasti. Opinnäytetyöni arvioinnin kannalta muistiinpanoista merkityksellisimpiä olivat kasvattajien maininnat siitä, millaista merkitystä ja vaikutusta työni toteutuksella on ollut. Palaute merkityksistä ja vaikutuksista kertookin siitä, kuinka onnistuin työssäni ja sille asetettujen tavoitteiden saavuttamisessa.

Ryhmän kasvattajien kanssa käydyissä keskusteluissa sain paljon tukea niin kehittämistyöhön liittyville omille ajatuksilleni kuin myös tavoitteille, jotka olin työlle asettanut. Palatessani tarkastelemaan työni suunnitelvaiheen muistiinpanoja pitivät kasvattajat opinnäytetyöni aihetta ajankohtaisena ja pienten lasten osallisuuden tukemiseen tähtävää välinettä odottiin kovasti. Siirryttyäni työn toteutusvaiheeseen myös järjestämäni toimintaa pidettiin onnistuneena ja sen nähtiin vastaavan työn tavoitteisiin. Ryhmän varhaiskasvatuksenopettaja havainnoi osaa järjestämistäni toimintatuokioista ja sainkin häneltä palautteena positiivisia kommentteja lasten sensitiivisestä kohtaamisesta ja heidän osallisuutensa mahdollistamisesta. Palautteessa erityisen tärkeää onnistumiseni ja työn tarkoituksen täyttymisen kannalta olikin se, että olin toimintaa toteuttaessani todella pystynyt mahdollistamaan lapsille osallisuuteen kuuluvia aitoja vaikuttamisen ja kuulluksi tulemisen kokemuksia.

Siirryttyäni opinnäytetyöni viimeistelyvaiheeseen käsitelimme tiimikeskustelussa lyhyesti toteuttamaani opinnäytetyöprosessia, mutta keskityimme kuitenkin arvioimaan työni lopputulosta eli valmista tuotosta. Arvioimme muun muassa leikkipussin tarkoituksen täyttämistä, kun asetimme tuotoksen Hartin (1999) luomalle osallisuuden tikapuut -mallille (kuvio 1). Mallin avulla tarkastelimme, mille osallisuuden tasolle leikkipussi asettuu ja näin sain myös konkreettisen arvion siitä, miten lasten osallisuuden edistäminen oli toteutunut. Keskustelumme perusteella päädyimme asettamaan leikkipussin mallin kahdeksasta portaasta kuudennen ja seitsemännen portaan väliin, joiden mukaan lapsilla oli mahdollisuuksia osallistua päätöksen tekoon aikuisten projektissa, mutta myös tuoda projektiin jotakin omaa aikuisten tukemana. Kasvattajien mukaan kehittämistyöni siis loi ryhmän käyttöön uuden työvälineen, jonka raameissa ryhmän lapsille mahdollistettiin ja voidaan mahdollistaa osallisuuden kokemuksia.

10 Pohdinta

10.1 Opinnäytetyöprosessin toteuma

Opinnäytetyöprosessini oli ajallisesti melko pitkä edetessäni työn vaiheesta vaiheeseen pienin askelin. Prosessin aloitusvaihe ajoittui tammikuulle 2018, jolloin sain avoimen toimeksiannon yksityiseltä joensuulaiselta päiväkodilta. Pohdimme toimeksiantajan kanssa, millaista työtä lähtisin tekemään ja sain hyvin vapaat kädet työn suunnitteluun, sillä minuun luotettiin opinnäytetyön tekijänä, joka pystyisi näkemään päiväkodissa niitä kehittämisen kohtia, joihin olisi oleellista tarttua. Keskustelinkin kehittämistyön aiheesta päiväkodin kasvattajien kanssa ja toiveena oli jonkinlainen materiaalipankki tai työväline lasten toiminnan ohjaamiseen. Aiheen myötä siirryin pian työn suunnitteluvaiheeseen ja opinnäytetyönsuunnitelma muotoutui päiväkotiin yhteyttä pitäen loppupalven ja kevään ajan. Suunnitteluvaihe oli melko pitkä, sillä puntaroin useamman teeman välillä, mihin kohdistaisin materiaalipankin tai työvälineen. Teemaksi valikoitui lopulta osallisuus ja sen edistäminen, sillä aihe on yksi päiväkodin arvoista, mutta sen toteutumisen kehittämässä oli paikka opinnäytetyölleni.

Lapsen osallisuutta määritellään monissa varhaiskasvatuksen asiakirjoissa, mutta pelkkä käsitteiden avaaminen ei riitä, vaan lasten osallisuus tulee huomioida osana päiväkodin arkea (Heikka ym. 2014, 16). Esimerkiksi Heikan ym. sanoihin viitaten osallisuus olikin päiväkodin työntekijöille varhaiskasvatuksen teoriasta tuttu käsite, mutta sen käytännöllistäminen oli tervetullut kehittämistyön aihe. Työtä vielä suunnitellessani minulta toivottiin materiaalipankkia tai työvälinettä koko päiväkodin käyttöön, mutta osallisuuden käytännöllistämistä pohtiessani koin, että työn kohdistaminen tiettyyn lapsiryhmään vastaisi lopulta paremmin muun muassa opinnäytetyöni ajallisiin resursseihin. Yhteen ryhmään kohdistuvan kehittämistyön suunnitelma hyväksyttiin toimeksiantajan ja opinnäytetyön ohjaajien puolesta kesäkuun 2018 alussa, minkä myötä jäin pohtimaan tulevan työskentelyni etenemistä. Pitäydyin siis kesän ajan työn esivaiheessa ja valmistauduin opinnäytetyön tuleviin työvaiheisiin. Salosta (2013, 20) mukailen tiesin, että opinnäytetyön esivaiheen jälkeen aloittava työstövaihe on usein

raskas ja vaativa, joten koin, että minun on tärkeää ottaa aikaa omille ajatuksilleni ja edetä työssäni hätiköimättä.

Aloitin opinnäytetyön työstövaiheen syksyllä 2018, jolloin keskityin toiminnallisen opinnäytetyön raportin teoriaosuuden kokoamiseen. Opinnäytetyön toiminnallisen osuuden toteutus tuntui itselleni luontevammalta aloittaa vasta, kun omaisin kokonaiskuvan osallisuuden teoriasta ja olisin varmistunut keinoista ja menetelmistä, joiden avulla lähtisin tavoittelemaan ryhmän lasten osallisuuden edistämisen toteutumista. Heikkaa ym. (2014, 16) mukaillen lasten osallisuuden edistämiseksi onkin pysähdyttävä ajan kanssa miettimään, millaisin keinoin ja välinein lapsen osallisuudelle luodaan puitteita toteutua. Toiminnallisen osuuden toteutuksen aloitus ajoittui lopulta tammikuulle 2019, mihin mennessä tunsin hallitsevani tarpeeksi työhöni valikoituneen aiheen teoriaa sekä olin saanut kiinni menetelmistä, joiden avulla lähteä kulkemaan kohti työlle asetettua tarkoitusta ja tavoitteita. Työn kohteena oli pienten lasten osallisuuden edistäminen ja siihen vastaavan työvälineen luominen, mitä ryhdyin luonnollisesti toteuttamaan ryhmän lapset toimintaan osallistaen. Jotta osallisuus todella toteutuisi, on Katajan (2018, 57–58) mukaan prosessia pidettävä lopputulosta tärkeämpänä ja tähän ajatukseen toimintaa toteuttaessani luotinkin.

Tarkastellessani toteuttamaani opinnäytetyön toiminnallista osuutta, oli työpäiväkirjassani paljon muistiinpanoja siitä, kuinka lasten osallisuus näkyi toiminnallisen prosessin eri vaiheissa. Kootessamme ryhmän yhteistä leikkipussia saivat lapset vaikuttaa sen suunnitteluun ja toteutukseen. Luovia menetelmiä hyödynnettäessä oli jokaisella lapsella yhtäläiset mahdollisuudet osallistumiseen, ja toiminnan toteutuessa pienryhmissä oli minulla todella aikaa ja mahdollisuuksia huomioida kunkin lapsen ajatukset yksilöllisesti. Pedagoginen dokumentointi auttoi minua huomaamaan lasten mielenkiinnonkohteita ja niiden mukaan prosessi muotoutui lasten näköiseksi. Lapset saivat osallisuutensa myötä vaikuttaa leikkipussin sisältämien leikkien teemoihin, ohjeisiin ja leikkikorttien ulkonäköön. Näin ollen prosessi toteutui lasten lähtökohtia kunnioittaen, jolloin en voinut olla varma tuotoksen lopullisesta kokonaisuudesta, mutta juuri siitä osallisuudessa osin onkin kyse, kompromissien teosta. Prosessia tarkastellessa voidaankin nähdä, että lasten osallisuus toteutui Leinosen (2014, 20) kuvaamien osallisuuden osatekijöiden mukaan: lapsilla oli oikeus kokea itsensä merkitykselliseksi osallistuessaan yhteiseen toimintaan, lapset kokivat turvallisuuden tunnetta ja uskalsivat osallistua sekä tuoda omia

näkemyksiään esille ja lapsilla oli mahdollisuus vaikuttaa niin, että valintojen merkitykset tehtiin näkyviksi.

Opinnäytetyöprosessini johtopäätöksenä voin todeta, että työni tarkoitus ja tavoite toteutuivat. Mahdollistin lasten osallisuuden kokemuksia tarkoituksenmukaisesti ja loimme yhdessä heidän mieleisensä leikkipussin, joka tuli osaksi ryhmän arkea. Lasten kokemuksen ohella leikkipussi oli mieleinen myös ryhmän kasvattajille ja he saivat siitä inspiaraatiota lasten osallistamiseen. Tavoitteiden mukaisesti prosessi oli yksi mallinnus siitä, kuinka lasten osallisuus voidaan tuoda käytäntöön ja miten moniulotteisesti pienten lasten osallisuutta voidaan edistää. Turjaa (2007, 170) mukailleen osallisuuden toteutumiseksi kasvattajien tulee olla aktiivisesti ja tietoisesti kiinnostuneita lasten näkemyksistä ja kyvykkäitä ottamaan päätöksiä tehdessään huomioon lasten tarpeet ja toiveet. Osallisuuden käytäntöön tuomisessa olennaista onkin eri osapuolten kuuleminen, neuvottelu ja sopiminen (Turja 2007, 170).

10.2 Työn luotettavuus ja eettisyys

Opinnäytetyöni luotettavuus ja eettisyys perustuvat lähdekriittisyyteen, dokumentoituun tietoon ja eettiseen harkintaan. Lähdekriittisyydellä tarkoitan kriittisyyttä tietolähteiden valinnassa ja pyrkimystä käyttää alkuperäisiä lähteitä tiedon muuntumisen riskin välttämiseksi. Toiminnallisen prosessin aikana dokumentoitu tieto toteuttamastani toiminnasta vahvistaa puolestaan oman toteutukseni luotettavuutta. Opinnäytetyötä tehtäessä on aina myös eettisiä ja moraalisia velvoitteita muun muassa toteutuksen kohteena olevia henkilöitä, ammattialaa ja yhteiskuntaa kohtaan. Eettinen harkinta olikin mukana työni toteutuksessa, jolloin pohdin, mitkä ovat toiminnan päämäärän perimmäiset arvot, kysymykset ja mitä työltä oikeastaan halutaan. Näitä käytäntöjä työni ohjenuorina pitäen pyrin työssäni laadukkaaseen toteutukseen.

Opinnäytetyötä tehdessä on oltava paitsi rehellinen, huolellinen ja avoin, mutta myös kunnioitettava toisten tekemiä työtä ja tehtyjä tutkimuksia (Arene ry 2018, 8). Lähteitä työhöni valitessa minun olikin tärkeää huolehtia siitä, etten syyllisty plagiointiin eli toisten ajatusten tai ideoiden anastamiseen, vaan totean asiat omin sanoin. Rehellisyyden ja työn luotettavuuden takaamiseksi pyrin perustelemaan omia väitteitani ja päätelmiäni

toisiin tutkimuksiin viitaten, mutten niitä suoraan käyttäen. Vilkan ja Airaksisen (2004, 78) mukaan onkin työn hyväksyttävyyden ja luotettavuuden kannalta olennaista, että viittaukset on tehty opinnäytetyön hyviä käytäntöjä mukaillen. Myös lähteiden tuoreus lisää työn vakuuttavuutta ja pyrinkin valitsemaan sellaisia lähteitä vakuuttaakseni, että olen selvillä oman aiheeni nykytilanteesta (Vilka & Airaksinen 2004, 72). Pitäessäni huolta lähteiden johdonmukaisuudesta ja perustellusta käytöstä huolehdin työni luotettavasta ja ammatillisesta vaikutelmasta.

Koen, että myös työni aikana kertyneillä dokumenteilla ja niiden avaamisella on suuri merkitys työni luotettavuudessa. Dokumentteihin, kuten tekemiini lomakkeisiin ja muihin prosessin aikana tehtyihin muistiinpanoihin kertyi paljon tietoa läpikäymäni prosessin yksityiskohdista. Olenkin avannut dokumentteihin kirjattua tietoa niin opinnäytetyöni työvaiheita ja valmista tuotosta kuvatessa kuin myös työtä koskevaa arviointia esittäessä. Näin pyrin vahvistamaan kertomusta siitä, mitä opinnäytetyöprosessin aikana tapahtui ja vakuuttamaan lukijan siitä, että olen todella toiminut opinnäytetyöni tarkoituksen ja tavoitteen mukaisesti. Dokumentteja käsitellessäni pidin erityistä huolta myös siitä, ettei lasten eikä muiden toimijoiden tunnistettavuuteen liittyviä tietoja näytetä ulkopuolisille. Toimintaan osallistuvien henkilöiden itsemääräämisoikeutta, yksityisyyttä sekä tietosuojaa tulee kunnioittaa (Arene ry 2018, 8), joten säilytinkin kaikkien anonymiteetin täysin. Myös toimintaympäristö säilyi anonyyminä, sillä sen nimeämisellä ei ollut merkitystä työni luotettavuuden kannalta.

Työni eettisiin käytäntöihin syventyäkseeni on syytä tarkastella myös asioita, jotka liittyvät kohderyhmän osallisuuteen kutsumiseen. Kun on kyse lapsista, joita osallistetaan johonkin erityiseen varhaiskasvatuksen toimintaan, on lasten osallistumiseen ja toiminnan dokumentoimiseen syytä kysyä lupa lasten vanhemmilta. Teinkin kirjalliset lupalomakkeet (liite 4) vanhempien täytettäväksi, jotta voisin varmistua siitä, että toimintani on hyväksyttyä. Lupien kysymisen ohella huomioin työssäni myös itse toiminnan toteutukseen liittyviä eettisiä asioita. Mukailin esimerkiksi Turjan (2011a, 31) ajatusta siitä, että kun lapsia kutsutaan osallisuuteen, tulee jo eettisistä syistä varmistaa, että lasten kuuleminen johtaa heidän näkemystensä arvostamiseen ja vakavasti ottamiseen. Näin toimiessani työskentelyni oli tarkoituksenmukaista ja pääsin työlle

asetettuihin tavoitteisiin, jolloin työni toteutui hyvien ammatillisten käytänteiden mukaisesti.

10.3 Oppimiskokemukset ja ammatillinen kasvuni

Opinnäytetyön tekoon ryhtyessäni, minulle oli selvää, että toteutan työni toiminnallisessa muodossa. Työn aiheesta en kuitenkaan ollut alkuun täysin varma, sillä toimeksianto oli avoin, mikä tarkoitti sitä, että sain itse määrittää työlleni aiheen. Päätyessäni lopulta osallisuuteen työn teemana oli työ hieman haasteellinen, sillä tehtäväni oli määrittää itsenäisesti myös työn tarkoitus ja tavoite oman näkemykseni mukaiseksi. Lisähaastetta opinnäytetyöprosessiin toi vielä se, että olin saanut paikan erään päiväkotiryhmän varhaiskasvatuksen opettajana ja opetettavaa oli myös tämän vastuutehtävän tiimoilta. Näiden tekijöiden ja eräiden henkilökohtaisessa elämässä vaikuttavien asioiden myötä koin opinnäytetyöprosessin alkuun saattamisessa paljon ponnistelua, mutta kääntäessäni haasteet ennen pitkää onnistumisiksi, koen saaneeni kaikista rikkaimmat oppimiskokemukset.

Salosta (2013, 18–19) mukallan opinnäytetyöhön kuuluu monia ammatilliseen kasvuun vaikuttavia tekijöitä, joista mainitsen itsenäisyyden, epävarmuuden sietämisen ja sitkeyden. Ne ovat opinnäytetyöprosessin aikana kohdattavia haasteita, jotka kasvattavat, mutta herättävät myös monenlaisia tunteita. Seppänen-Järvelän (2014, 44) mukaan omaa kehittämistyön prosessia tarkastellessa kertyneiden havaintojen ja kokemusten ohella onkin syytä reflektoida myös prosessin aikana koettuja tunteita. Tunteilla on kehittämistyössä erittäin keskeinen merkitys, sillä ne voivat vaikuttaa merkittävästi esimerkiksi työmotivaatioon (Seppänen-Järvelä 2014, 44) Reflektoidessani läpikäymiäni tunteita korostuvat muistiinpanoissani ja ajatuksissani etenkin hämmennys ja epätoivo. Kohdistuessa näitä tunteita tiettyihin opinnäytetyön kohtiin, olivat ne läsnä etenkin työn taitekohdissa, kuten työn suunnitteluvaiheesta toiminnallisen osuuteen siirryttäessä. Kuitenkin työvaiheesta toiseen siirryttyäni sinnikkyuteni palkittiin, sillä esimerkiksi asianomaisilta saamani hyvä palaute auttoi jaksamaan työskentelyprosessissa yhä eteenpäin. Epävarmuus vaihtuikin toisinaan varmuudeksi ja innokkuudeksi sekä itsenäinen ja sinnikäs työskentely palkitsivat minua ammatillisesti kasvattaen.

Työssä edetessä myös tietämykseni karttui muun muassa työhöni valikoituneen aihepiirin teorian, mutta myös käytännön tiimoilta. Etenkin osallisuuden käsite avautui minulle monin ulottuvuuksineen ja sen soveltaminen työkentällä on jo jäänyt työtavakseni. Oppimisen myötä voinkin pyrkiä toimimaan aiheen tiimoilta asiantuntijana varhaiskasvattajan työssäni ja kannustaa myös muita kasvattajia lasten osallisuuden mahdollistamiseen. Myös opinnäytetyöhöni valikoituneisiin menetelmiin syventyessäni keskeisenä oppimiskokemuksena mieleeni jäi muun muassa dokumentoinnin hyödyn tunnistaminen. Minulle on ollut selvää, että havainnointi on varhaiskasvatuksessa tärkeä tiedontuotannon menetelmä, mutta juuri kirjallinen dokumentointi on ollut työkentällä jokseenkin haasteellista. Opinnäytetyöni myötä sainkin innostusta tekemiäni havaintojen säännölliseen ylös kirjaamiseen ja tämä on jo helpottanut tekemääni työtä varhaiskasvatuksen opettajana. Lopputulemana koen kasvaneeni ammatillisesti moninaisin tavoin ja voivani hyödyntää oppimaani jo nyt työkentällä toimiessani.

10.4 Opinnäytetyön hyödynnettävyys ja jatkoajatuks

Opinnäytetyöni tuotos on muodoltaan leikkejä sisältävä pussi, joka on vapaasti täydennettävissä ja tarpeen tulleen sisällöltään muokattavissa. Päiväkodissa oli ennestään käytössä muiden muassa laulu- ja lorupusseja, jotka oli havaittu hyväksi juurikin muokattavuutensa vuoksi ja tähän pohjaten pussi sopi erinomaisesti myös omaan toteutukseeni. Lasten kanssa yhdessä toteuttamani leikkipussin tarkoitus oli mahdollistaa lapsille aitoja osallisuuden kokemuksia ja lapsia osallistavassa toimintatavassa oleellista onkin spontaani kohtaaminen, milloin tapahtuu myös toiminnan muokkaamista. Lapset myös kehittyvät ja muuttavat toimintaansa, joten pussin muokattavuus on oleellinen tekijä lasten matkassa pysymisessä. Toteuttamani toiminnallinen prosessi on yksi mallinnus siitä, kuinka lasten osallisuus voidaan tuoda käytäntöön ja toiveenani onkin, että lasten kanssa yhdessä toteutettu leikkipussi todella toimii esimerkkinä sille, miten lasten osallisuutta voidaan edistää.

Kehittämistyöni suunnitteluvaiheessa minulle esitettiin toive, että lasten osallisuuden edistämiseksi hyödynnettävä työväline tulisi koko päiväkodin käyttöön. Opinnäytetyöhöni sopivan työmäärän puitteissa toteutin lapsia osallistavan prosessin ja sen tuotoksena syntyneen leikkipussin kuitenkin kohdennetusti vain päiväkodin yhteen

ryhmään. Jatkoajatuksena kehittämistyölle toiminnallinen prosessi voitaisiinkin laajentaa myös päiväkodin muihin ryhmiin. Toteuttamani prosessi mukaili Turjan (2011a, 32) ajatuksia, jolloin toteutuksen tavoiteena on, että lapset ovat mukana prosessissa, mutta myös vaikuttamassa suunnittelussa, päätöksenteossa ja toimeenpanossa. Samankaltainen prosessi voitaisiin toteuttaa kohdennetusti, kussakin ryhmässä ryhmän lasten toiveita mukaillen, jolloin kukin ryhmä saisi kokemuksen yhteisestä ja osallisuuden mahdollistavasta projektista.

Lähteet

- Airaksinen, R., Ala-Vannesluoma, T., Karkkulainen, M., Kastu, R. & Pirhonen, P. 2015. Toimii! – Hoitajan opas luoviin menetelmiin. Helsinki: Edita.
- Arene ry. 2018. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden eettiset suositukset. https://student.karelia.fi/fi/opinnot/oppari/opinnaytetyo_asiakirjakirjasto/Ammattikorkeakoulujen_opinn%c3%a4ytet%c3%b6iden_eettiset_suosituksset%202018.pdf. 11.3.2019.
- Eskel, P. & Marttila, M. 2013. Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teoksessa Marjannen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (toim.). Pienten piirissä – Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus, 75–96.
- Fonsén, E., Heikka, J. & Elo, J. 2014. Osallisuutta edistävän suunnittelun tasot. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.). Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry. 80–95.
- Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.). 2014. Osallisuuden pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry.
- Helenius, A. & Korhonen, R. 2016. Leikin ensi askeleita. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.). Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 69–77.
- Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa. Pedatieto Oy.
- Kataja, E. 2018. Onko kaikilla vauvoilla keltaiset haalarit? – arjen tarinoita osallisuuden toimintakulttuurissa. Teoksessa Kangas, J., Vlasov, J., Fonsén, E. & Heikka, J. (toim.). Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 – Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, 46–62.
- Koivunen, P-L. & Lehtinen, T. 2016. Kasvu kiikarissa - Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Launonen, K. 2007. Vuorovaikutus - kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinon. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Lehtinen, E. & Koivula, M. 2017. Leikki yhdistää lapsia ja aikuisia. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.). Valloittava varhaiskasvatus – Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Vastapaino Oy, 177–191.
- Leinonen, L. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 16–40.
- Liuska, K. & Turunen, T. 2015. Häijyherneitä ja lempeyslientä - Opas lasten ristiriitatilanteiden ehkäisyyn. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Louhivaara, I. 2017. Leikki- ja liikuntakioski lasten osallisuutta ja fyysistä aktiivisuutta tukevana tekijänä. Laurea-ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/123819/Louhivaara_Ilona.pdf?sequence=2&isAllowed=y. 22.11.2018.
- Marjannen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (toim.). 2013. Pienten piirissä – Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mattila, K-P. 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Nietosvuori, L. 2008 Luovat ja toiminnalliset menetelmät sosionomin työssä. Teoksessa Viinamäki, L. (toim.). 14 puheenvuoroa sosionomien (AMK) asemasta Suomen hyvinvointiasiantuntijajärjestelmässä. Kemi-Tornion ammattikorkeakoulun julkaisuja Sarja A: Raportteja ja tutkimuksia 2/2008. http://www3.tokem.fi/kirjasto/tiedostot/Viinamaki_A_2_2008.pdf. 8.11.2018.
- Opas, M. 2013. Yhteisöllinen kasvattajatiimi. Teoksessa Marjannen, P., Marttila, M. & Varsa, M. (toim.). Pienten piirissä – Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus, 141–164.
- Opetushallitus. 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2016:17. http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf. 3.9.2018.
- Pajulammi, E. 2014. Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki: Talentum.
- Parkkila, M. Alle 3-vuotiaan lapsen osallisuus päiväkodissa. Oulun yliopisto. Varhaiskasvatuksen koulutus. Kandidaatintyö.
- Rintakorpi, K. & Vihmari-Henttonen, E. 2017. Tää on meidän maailma! – Pedagoginen dokumentointi varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Lasten Keskus ja Kirjapaja Oy.
- Roos, P. 2014. Päiväkodin arki lasten kertoamana. Teoksessa Heikka, J., Fonsén, E., Elo, J. & Leinonen, J. (toim.). Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, 41–55.
- Roos, P. 2016. Mitä kuuluu? – Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: Waasa Graphics Oy.
- Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opettajille, opiskelijoille ja TKI-henkilöstölle. Kehittämishankkeen vaiheet ja sisällöt konstruktivisessa mallissa. Turun ammattikorkeakoulu. Puheenvuoroja 72. Tampere: Suomen yliopistopaino, Juvenes Print Oy.
- Seppänä-Järvelä, R. 2004. Prosessiarviointi kehittämissuunnitelmassa - Opas käytäntöihin. Helsinki: Stakes.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2015. Varhaiskasvatuslaki 36/1973; 2015/580. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150580>. 17.9.2018.
- Suvilehto, P. 2016. Leikki vuoden jokaiselle päivälle. Helsinki: Kustannusyhtiö Nemo.
- Talentia. 2017. Arki, arvot ja etiikka – Sosiaalialan ammattihenkilöstön eettiset ohjeet. http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/docs/Talentia_Etiikkaopas_2017.pdf. 11.3.2019.
- Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa Ikonen, O. & Virtanen, P. (toim.). Eriäinen oppija – yhteiseen kouluun. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–196.
- Turja, L. 2011a. Lapset osallisina - Kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. <http://ecef.org/wp-content/uploads/2014/03/2011-3-Turja.pdf>. 24.1.2019.
- Turja, L. 2011b. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, E. Turja, L. Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 42–52.
- Turja, L. & Vuorisalo, M. 2017. Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa Koivula, M., Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.). Valloittava varhaiskasvatus – Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Vastapaino Oy, 36–55.
- YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. 1989. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf. 17.9.2018.

HAVAINNOINTILOMAKE 2

Lasten osallisuus pienryhmätoiminnassa - havainnot yksilöistä

Havainnoija: _____ Päivämäärä: _____

- 1) Osallistuvien lasten nimet yläruudukkoon
- 2) Otsakkeiden mukaisia havaintoja kustakin lapsesta

Lapsen osallistuminen toimintaan (kiinnostus, ilmeet, eleet, katse, kosketus...)				
Lapsen mahdollisuudet vaikuttaa toimintaan (kuuleminen, valinnat, päätöksen teko...)				
Lapsen kannustaminen ja tukeminen osallisuuteen (yhdessä leikkiminen, kannustaminen, rohkaiseminen, innostaminen...)				
Muita havaintoja				

HAVAINNOINTILOMAKE 3

Lasten osallisuus pienryhmätoiminnassa - havainnot ryhmästä

Havainnoija: _____ Päivämäärä: _____

Osallistuvien lasten lukumäärä: _____

1) Otsakkeiden mukaisia havaintoja ryhmästä

Lasten osallistuminen toimintaan (kiinnostus, ilmeet, eleet, katse, kosketus...)	
Lasten mahdollisuudet vaikuttaa toimintaan (kuuleminen, valinnat, päätöksen teko...)	
Lasten kannustaminen ja tukeminen osallisuuteen (yhdessä leikkiminen, kannustaminen, rohkaiseminen, innostaminen...)	
Muita havaintoja	

LUPAKYSELY VANHEMMILLE (17.1.2019)

Hei [REDACTED] vanhemmat!

Teen työni ohessa sosionomin koulutuksen opinnäytetyötä ja haluan osallistaa ryhmän lapset siihen liittyvään toimintaan.

Opinnäytetyöni aiheena on alle kolmevuotiaiden lasten osallisuuden edistäminen päiväkodissa. Järjestän opinnäytetyön aineistoa varten lapsille kolme toimintatuokiota, joissa kokoamme yhdessä ryhmän oman leikkipussin. Toimintatuokiot järjestetään päiväkodilla tammikuun aikana.

Havainnoin lasten toimintaa tuokioiden aikana ja käytän keräämääni aineistoa opinnäytetyöni raportissa. Lasten nimiä eikä heistä mahdollisesti otettavia valokuvia käytetä raportissa. Vain lasten käsissä syntynyt leikkipussi valokuvataan raporttia varten. Raportti julkaistaan ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden julkaisusivustolla Theseuksessa.

Kysyn lupaanne lasten toimintatuokioihin osallistumiseen, joten vastaattehan alle.

Lapsen nimi: _____

saa osallistua () / ei saa osallistua () toimintatuokioihin.

Vanhemman allekirjoitus ja nimenselvennys

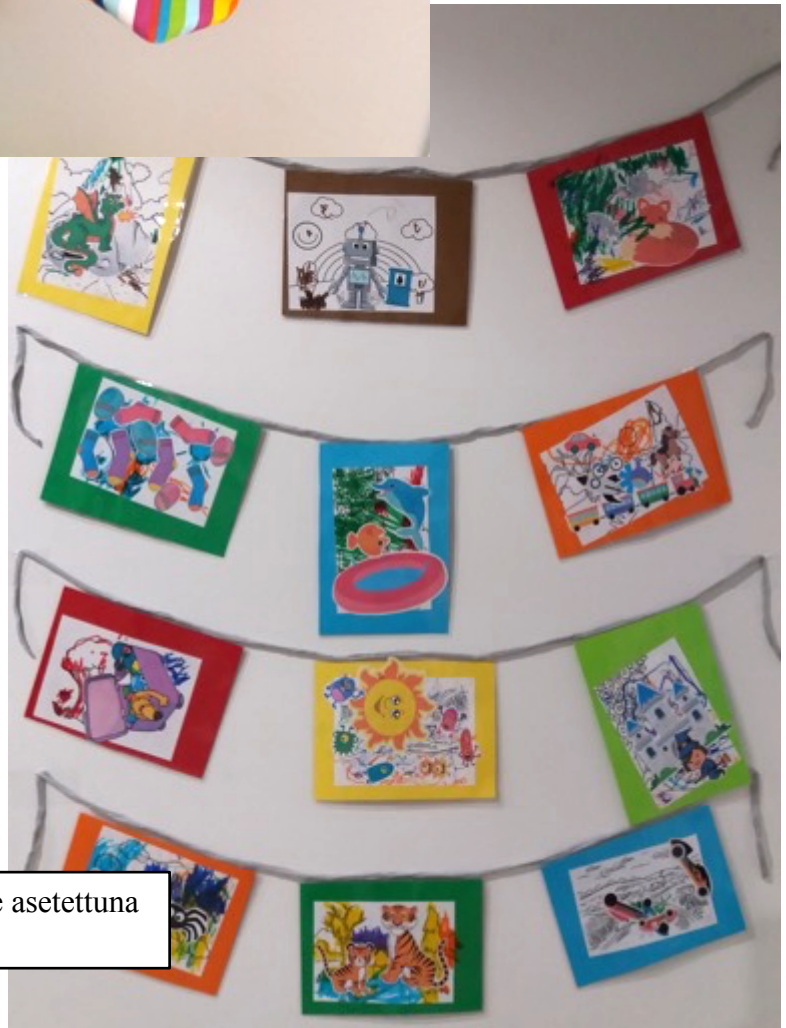
Ystävällisin terveisin,

Minna Ruti [REDACTED]

Kuva 1. Leikkipussi naulakkopaikallaan (ylin pussi).

Kuva 2. Leikkikortit esille asetettuna (ryhmän eteisen seinä).